

โลกาภิบาลการส่งคืน ศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่ง กำเนิด: ระเบียบกติกา ตัวแสดงและกลไกการทำงาน*

พงษ์พันธ์ ยอมิน**, เอกลักษณ์ ไชยภูมิ***

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโลกาภิบาลแห่งการเรียกร้องและส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิด ในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ 1) ระเบียบและกติกาการระหว่างประเทศที่เป็นแนวทางในการเรียกร้องและขอคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่ประเทศที่เป็นแหล่งกำเนิด 2) ตัวแสดงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และ 3) การทำงานของของกลไกและตัวแสดงในกระบวนการโลกาภิบาล ผลการศึกษาพบว่าโลกาภิบาลการส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิด มีลักษณะกระจายตัวเป็นส่วนย่อย (fragmentation) ส่งผลให้กฎหมาย ข้อตกลงระหว่างประเทศ ตัวแสดง รวมถึงกระบวนการในการโลกาภิบาลด้านนี้มีความแตกต่างและหลากหลาย ปราศจากระเบียบและกฎเกณฑ์ รวมถึงตัวแสดงอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีสิทธิอำนาจเด็ดขาดในการกำหนดระเบียบและขั้นตอนของการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุ ด้วยเหตุนี้รัฐจึงยังคงเป็นตัวแสดงหลักที่ยังคงมีบทบาทมากที่สุดในกระบวนการของโลกาภิบาลด้านนี้ ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอนได้แก่ 1) การสร้างความตระหนักและระดมการสนับสนุนจากสาธารณชน 2) การสร้างความเป็นสถาบันให้แก่บรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการส่งมอบคืนศิลปวัตถุ และ 3) การบังคับใช้กลไกของโลกาภิบาลที่ถูกทำให้เป็นสถาบันแล้ว โดยนอกเหนือจากรัฐ ยังมีตัวแสดงอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการดังกล่าวนี้ อาทิ องค์กรระหว่างประเทศ พิพิภภัณฑ์ ภาควิชาสังคม นักวิชาการ ผู้ค้าและประมูลงานศิลปะ เป็นต้น

คำสำคัญ: โลกาภิบาล; ศิลปวัตถุ; การส่งกลับคืนสู่แหล่งกำเนิด

* บทความวิจัยเรื่องนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ของนายพงษ์พันธ์ ยอมิน เรื่อง “โลกาภิบาลการส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิด: ศึกษากรณีการเรียกร้องและติดตามส่งคืนกับหลังปราสาทหนองหงส์และปราสาทเขาโล้นกลับคืนสู่ประเทศไทย” ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ อ.ดร.เอกลักษณ์ ไชยภูมิ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และกำลังอยู่ระหว่างการทำเนิกราง โดยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

** นิสิตปริญญาโท สาขาวิชารัฐศาสตร์ เอกสาขาศาสนาและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

*** อาจารย์ ดร. ประจักษ์สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภาควิชารัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

The Global Governance of Cultural Artifacts Restitution: Rules, Actors and Working Mechanism*

Pongpan Yormin**, Akekalak Chaipumee***

Abstract

This article aims to explore the realm of global governance of cultural artifacts involving the restitution and repatriation of artworks to their countries of origin. The study seeks to delve into various aspects, encompassing: 1) the international norms and mechanisms for claiming and restituting cultural artifacts back to their countries of origin; 2) the key stakeholders which are involved in the process; and 3) the operational mechanics and entities in the process of this global governance. The research reveals that the global governance of cultural artifacts restitution shows a characteristic of fragmentation, which makes in the law, international agreements, actors and the process of this aforementioned global governance different and varying without rules, orders and actors that have supreme authority to create order and process of the global governance. Consequently, the state still remains a central actor and plays a pivotal role in the cultural heritage restitution and repatriation process, which consists of three main stages: fostering awareness, garnering public support, establishing and enforcing institutional frameworks for restitution rules and criteria, and executing global diplomatic mechanisms. Furthermore, beyond the purview of state-driven actions, additional stakeholders such as international organizations, museums, civil societies, arts traders and auctioneers also play the influential roles and are involved in the process as well.

Keywords: global governance; cultural artifacts; restitution

* This research article is based on Mr. Pongpan Yormin's thesis, "Global Governance of Cultural Artifacts Restitution: A Case Study of Claiming and Restituting Khao Loan and Nong Hong Sanctuary Lintels to Thailand" which is written under the supervision of lecturer Dr. Akekalak Chaipumee, the main thesis advisor, and currently still in the process. This thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Political Science, Kasetsart University.

** MA student in political sciences, international relations major, Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University.

*** lecturer Dr. in international relations, Department of Political Science and Public Administration, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University.

บทนำ

การส่งมอบศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิด (art/artifact restitution) หมายถึง การส่งมอบศิลปวัตถุ (artifacts) งานศิลปะ (arts) วัตถุโบราณ (antiques) หรือวัตถุสิ่งของที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม (cultural objects) ประเภทใดก็ตามกลับคืนสู่บุคคล ชุมชน หรือรัฐชาติที่เป็นต้นกำเนิด แหล่งที่มา หรือมีสายสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมจนสามารถอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของอย่างถูกต้อง (rightful owner) ต่อศิลปวัตถุ หรือวัตถุสิ่งของที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมชิ้นนั้น ๆ ทั้งนี้ หลักการพื้นฐานที่จะทำให้ศิลปวัตถุที่เป็นที่เรียกร้องนั้นมีความชอบธรรมในการถูกส่งกลับคืนสู่ “เจ้าของเดิม” นั้นจะเกิดขึ้นในกรณีที่ศิลปวัตถุเป็นข้อพิพาทนั้นถูกเคลื่อนย้าย และเปลี่ยนผ่านการครอบครองและการเป็นเจ้าของไปจาก “เจ้าของเดิม” อย่างผิดกฎหมายหรือหลักจริยธรรม อาทิ การขโมยชิงโดยปราศจากความยินยอม การโจรกรรม ลักลอบขุดค้น ขนส่งและเคลื่อนย้ายอย่างผิดกฎหมาย รวมถึงการสร้างเงื่อนไขบีบบังคับและกดดันให้เกิดการซื้อขายขึ้น (Reed, n.d.)

กล่าวได้ว่า ประเด็นปัญหาระหว่างประเทศที่สำคัญที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และเป็นสาเหตุที่ทำให้ตัวแสดงต่าง ๆ มีความพยายามในการสร้างกฎระเบียบและกติการะหว่างประเทศร่วมกันเพื่อแสวงหาแนวทางส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่ประเทศและผู้คนที่เป็ต้นกำเนิดก็คือ การลักลอบค้ำงานศิลปะและโบราณวัตถุ หรือ “วัตถุโบราณเถื่อน” (illegal antiquities) ในตลาดโลก ซึ่ง องค์การ UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO) นั้นประมาณการว่ามีมูลค่าโดยรวมกว่า 10,000 ล้านเหรียญสหรัฐต่อปี (UNESCO, 2021, p. 20) จนกล่าวได้เป็นอาชญากรรมข้ามชาติที่มีมูลค่าสูงที่สุดเป็นลำดับที่สาม รองจากการค้ายาเสพติดและอาวุธสงครามเท่านั้น (Gruber, 2013, p. 343) การลักลอบค้าวัตถุโบราณเถื่อนยังก่อให้เกิดปัญหาความมั่นคงระหว่างประเทศ เนื่องจากส่วนหนึ่งดำเนินการโดยองค์กรอาชญากรรมข้ามชาติที่มีการจัดตั้งเครือข่ายทางการค้าอย่างเป็นระบบ และมีการนำรายได้ไปเป็นแหล่งทุนในการประกอบอาชญากรรมประเภทอื่น ๆ อาทิ การฟอกเงิน การค้าอาวุธสงคราม การค้ายาเสพติด และการค้าสัตว์ป่า (Polner, 2019, p. 776) รวมถึงการนำไปใช้ในการก่อการร้าย อาทิ ในกรณีของขบวนการรัฐอิสลาม (Islamic State, ISIL) ซึ่งมีรายได้ส่วนหนึ่งมาจากการขุดค้นและลักลอบค้าโบราณวัตถุจากพื้นที่ซึ่งตนเองยึดครองในอิรัก และซีเรียในช่วงทศวรรษ 2010 เป็นต้น (Turku, 2018, pp. 38-52) นอกจากนี้ การเรียกร้องและขอคืนศิลปวัตถุในฐานะประเด็นปัญหาระหว่างประเทศยังเกิดขึ้นได้ในบริบทอื่น ๆ อีก อันได้แก่ การเคลื่อนไหวเรียกร้องขอคืนงานศิลปะอาณานิคม (colonial arts) ของผู้คนและประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคม จากพิพิธภัณฑ์ สถาบันวิชาการ มหาวิทยาลัย และหน่วยงานอื่น ๆ ของประเทศในโลกที่หนึ่งซึ่งเคยเป็นเจ้าอาณานิคม และได้วัตถุสิ่งของเหล่านั้นมาไว้ในครอบครองโดยการทำสงครามแย่งชิงและวิธีการอื่น ๆ ที่มีข้อกังขาทางจริยธรรมทั้งนี้กรณีตัวอย่างของการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิดที่ยังคงเป็นประเด็นปัญหาระหว่างประเทศร่วมสมัยของประเทศในเอเชียปัจจุบัน ได้แก่การดำเนินการของรัฐบาลสาธารณรัฐเกาหลีในการติดตามขอคืนศิลปวัตถุ

ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของอาณาจักรเกาหลีในอดีตที่ในปัจจุบันตกอยู่ในต่างประเทศ ซึ่งรวมถึงศิลปวัตถุล้ำค่าจำนวนกว่า 89,000 ชิ้นที่ในปัจจุบันก็ยังคงตกอยู่ในประเทศญี่ปุ่น (Lim, 2021, p. 889) และการดำเนินการเรียกร้องขอคืนศิลปะและโบราณวัตถุที่มีต้นกำเนิดจากประเทศไทยอีกจำนวน 33 ชิ้น ซึ่งในปัจจุบันตกอยู่ภายใต้การครอบครองของพิพิธภัณฑ์แห่งต่าง ๆ จำนวน 8 แห่งในสหรัฐอเมริกา โดยรัฐบาลไทยภายใต้การดำเนินงานของคณะกรรมการติดตามโบราณวัตถุของไทยในต่างประเทศกลับคืนสู่ประเทศไทย ได้มีความร่วมมือกับสำนักงานสืบสวนความมั่นคงมาตุภูมิ (Homeland Security Investigation, HSI) กระทรวงความมั่นคงมาตุภูมิแห่งสหรัฐอเมริกา ในการสอบสวนและดำเนินการทางกฎหมายของสหรัฐอเมริกา เพื่อให้เกิดการส่งศิลปวัตถุชุดดังกล่าวนี้กลับคืนมาสู่ประเทศไทยในที่สุด (ดำรง สีนานุรักษ์, 2565, น. 13)

ด้วยเหตุนี้ บทความวิจัยชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิดในฐานะประเด็นปัญหาระหว่างประเทศ โดยใช้กรอบการศึกษาแบบ “โลกาภิบาล” (global governance) เป็นแนวทางในการศึกษา ซึ่งกล่าวได้ว่า โดยพื้นฐานแล้วนั้น “โลกาภิบาล” นั้นสามารถให้คำจำกัดความเบื้องต้นว่าหมายถึง การ “อภิบาล” (govern) กล่าวคือการจัดระเบียบ ควบคุมกติกา กฎเกณฑ์ และแนวปฏิบัติต่อประเด็นปัญหาต่าง ๆ ของโลกในยุคสมัยใหม่ โดยกระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นในโลกตลอด 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมาภายหลังการสิ้นสุดสงครามเย็น กอปรกับการเติบโตของระบอบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีนั้น ส่งผลให้ผู้คนทั่วโลกตามที่แตกต่างกัน สามารถมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันข้ามพรมแดนรัฐชาติได้อย่างสะดวกและโดยทันที (real time) มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่เพิ่มขึ้นและทวีความสลับซับซ้อนขึ้นดังกล่าว ก็ส่งผลให้เกิดประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นข้ามเขตพรมแดนรัฐชาติ ซึ่งรัฐไม่มีอำนาจหรือความสามารถในการจัดการกับปัญหาที่สลับซับซ้อนดังกล่าว อาทิ ปัญหาสิ่งแวดล้อม อาชญากรรมข้ามชาติ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โรคระบาด และการอพยพย้ายถิ่นของแรงงานในระดับสากล มากเพิ่มขึ้นไปด้วย ด้วยเหตุนี้ “โลกาภิบาล” ในฐานะกรอบแนวคิดและทฤษฎีทางวิชาการ ก็คือการพยายามทำความเข้าใจว่า ในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในปัจจุบันที่ยังไม่มี “รัฐบาลโลก” มีการวางกฎ ระเบียบ และกติกาอย่างไร และใครบ้างคือตัวแสดง หรือ “ผู้อภิบาลโลก” (global governors) ที่เป็นผู้จัดประกาย ผลักดันประเด็นปัญหาและเคลื่อนไหวในการสร้างบรรทัดฐาน รวมถึงการควบคุมกฎระเบียบ สร้างมาตรฐาน ตัดสินข้อพิพาท รวมถึงผลักดันกฎเกณฑ์และแนวปฏิบัติต่าง ๆ ให้กลายเป็นที่ยอมรับและนำไปสู่การจัดทำกฎหมายกฎระเบียบและข้อตกลงในประเด็นปัญหาต่าง ๆ ในระดับโลกให้มีลักษณะของการกลายเป็นสถาบัน (Benedict, 2015, pp. 155-156; Jang et al., 2016, pp. 1-2; วุฒิกรณ์ ชูวัฒนานุรักษ์, 2559, น. 120 - 121, 123-126)

การศึกษาเกี่ยวกับการเรียกร้องและการส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่ผู้คนที่เป็นแหล่งกำเนิดที่ผ่านมานั้น จำนวนหนึ่งเป็นการศึกษาในเชิงกฎหมายระหว่างประเทศ ที่ชี้ให้เห็นถึงบทบัญญัติรวมถึงข้อจำกัดในกระบวนการทางกฎหมายที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียกร้อง

ขอคืนศิลปวัตถุจากต่างประเทศ อาทิ การศึกษาของ Campfens (2020) Peerapon Jaderojanant (2562) Labadie (2021) และ Cornu and Renold (2010) ซึ่งจะเห็นได้ว่า การศึกษากลุ่มนี้ให้ความสำคัญกับมิติในเชิงกฎหมายโดยที่ยังไม่มีการใช้กรอบแนวคิดและ ทฤษฎีเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์เป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับ “กลไก” “ตัวแสดง” และ “กระบวนการ” ในการเรียกร้องและส่งคืนศิลปวัตถุระหว่างประเทศอย่างเป็นรูปธรรมโดยที่ผ่านมามีการใช้ “โลกาภิวัตน์” เป็นกรอบแนวคิดและทฤษฎีในการศึกษาประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับโลกอื่น ๆ อาทิ อาทิ การศึกษาของไพลิน กิตติเสรีชัย (2019) เรื่อง “โลกาภิวัตน์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์” และการศึกษาของณัฐรจา ชูทอง และคณะ (2564) เรื่อง “โลกาภิวัตน์การค้าคุ้มครองสิทธิของผู้ให้บริการทางเพศ” เป็นต้น ซึ่งในการศึกษาเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์การเรียกร้องและส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิดในครั้งนั้น ผู้วิจัยจะใช้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการ และการสร้างความ เป็นสถาบันให้แก่กฎระเบียบและบรรทัดฐานของโลกาภิวัตน์ด้านต่าง ๆ ของ Weiss & Thakur (2014) จากบทความเรื่อง “The United Nations Meets the Twenty-First Century: Confronting the Challenges of Global Governance.” และงานของ Biermann et al. (2009) เรื่อง “The Fragmentation of Global Governance Architectures: A Framework for Analysis” ซึ่งได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการแตกกระจายตัวออกเป็นส่วนย่อย (fragmentation) ของสถาปัตยกรรมโลกาภิวัตน์ (global governance architecture) เป็นแนวทางในการศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้ต้องการศึกษาระบบการทำงานของโลกาภิวัตน์การส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิด โดยต้องการศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ 1) ระเบียบและกติการะหว่างประเทศที่เป็นแนวทางในการเรียกร้องและขอคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่ประเทศที่เป็นแหล่งกำเนิด 2) ตัวแสดงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และ 3) การทำงานของของกลไกและตัวแสดงในกระบวนการโลกาภิวัตน์ด้านดังกล่าวนี้

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (documentary research) ในการศึกษาเอกสารในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ หนังสือ บทความ และงานเขียนทางวิชาการในรูปแบบอื่น ๆ และใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analysis) เป็นแนวทางในการนำเสนอการวิเคราะห์เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษา

ผลการวิจัย

1. ระเบียบและกติการะหว่างประเทศในการเรียกร้องและขอคืนศิลปวัตถุ

ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ประชาคมระหว่างประเทศได้เกิด

ความพยายามในการทำให้บรรทัดฐานเกี่ยวกับการคุ้มครองและปกป้องศิลปวัตถุที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ รวมถึงการส่งมอบคืนศิลปวัตถุที่ถูกโจรกรรม และขนส่งเคลื่อนย้ายออกจากประเทศและผู้คนที่เป็นต้นกำเนิดนั้นมีความเป็นรูปธรรมและมีความเป็นสถาบันมากยิ่งขึ้น ความพยายามดังกล่าวได้นำไปสู่การจัดทำกฎหมายระหว่างประเทศที่มีข้อผูกมัดทางกฎหมาย หรือ “hard law” แก่ประเทศสมาชิกที่ลงนามเป็นสมาชิกของกฎหมายระหว่างประเทศที่มีเนื้อหาในด้านดังกล่าว โดยอย่างก้าวแรกของประชาคมระหว่างประเทศในการจัดทำอนุสัญญาระหว่างประเทศที่มีผลผูกพันในด้านการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมทางวัตถุของมนุษยชาติดังกล่าวก็คือ การจัดทำอนุสัญญากรุงเฮกเพื่อการคุ้มครองทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในกรณีเกิดความขัดแย้งทางอาวุธ ปี ค.ศ. 1954 (the 1954 Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict) โดยอนุสัญญานี้ได้สร้างบรรทัดฐานและกำหนดแนวปฏิบัติให้แก่ประเทศที่เป็นสมาชิกอนุสัญญาในการให้การปกป้องและคุ้มครอง “ทรัพย์สินทางวัฒนธรรม” (cultural property) ของประเทศคู่สงคราม และในพื้นที่ซึ่งประสบสถานการณ์สู้รบทางอาวุธ นอกจากนี้ในพิธีสารฉบับที่ 1 ของอนุสัญญานี้ ในปี ค.ศ. 1954 ใน Article(I) ยังมีการระบุให้ประเทศสมาชิกจำเป็นต้องมีการผูกพันในการป้องกันไม่ให้เกิดการโจรกรรมและเคลื่อนย้ายทรัพย์สินทางวัฒนธรรมของผู้นจากประเทศคู่สงครามที่อยู่ในพื้นที่ซึ่งตนเองยึดครองในช่วงระหว่างสงคราม รวมถึงต้องคืนทรัพย์สินที่ทำการยึดครองมาดังกล่าวแก่เจ้าของเดิมอย่างไม่มีเงื่อนไขด้วยเช่นกัน (Echeona & Christina, n.d.)

ต่อมาในปี ค.ศ. 1970 เพื่อปราบปรามการลักลอบค้าวัตถุโบราณที่ผิดกฎหมายประเทศต่าง ๆ จึงได้มีการจัดทำ อนุสัญญา UNESCO ว่าด้วยการห้ามและป้องกันการนำเข้าส่งออก และโอนกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่ผิดกฎหมายเป็นสนธิสัญญาระหว่างประเทศเพื่อต่อต้านการค้าสินค้าทางวัฒนธรรมที่ผิดกฎหมายในปี ค.ศ. 1970 (the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property) หรือที่รู้จักกันในชื่ออนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 (the 1970 UNESCO Convention) อนุสัญญานี้ ระบุให้ประเทศที่เป็นสมาชิกอนุสัญญามีการผูกพันในการให้การคุ้มครอง อนุรักษ์ และสกัดกั้นการโจรกรรมและขนส่งวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมข้ามประเทศที่ผิดกฎหมาย และกำหนดให้ประเทศสมาชิกต้องแสวงหาแนวทางส่งคืนศิลปวัตถุที่ถูกนำเข้าและครอบครองมาในประเทศที่ผิดกฎหมายกลับคืนสู่เจ้าของเดิมโดยรัฐบาลของประเทศที่เป็นสมาชิกอนุสัญญามีอำนาจหน้าที่อย่างเต็มที่จัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาให้ความคุ้มครองและจัดทำรายชื่อวัตถุสิ่งของที่มีสถานภาพเป็นทรัพย์สินทางวัฒนธรรมภายในประเทศ (Article 5) จัดทำใบอนุญาตส่งออกทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่ถูกกฎหมายออกนอกประเทศ (Article 6) ระบุให้พิพิธภัณฑ์ในแต่ละประเทศต้องไม่รับเอาวัตถุสิ่งของที่ถูกโจรกรรมและส่งออกโดยผิดกฎหมายไว้ในครอบครอง (Article 7(a)) และต้องแสวงหาแนวทางในการส่งคืนศิลปวัตถุที่ได้มาโดยผิดกฎหมายดังกล่าวกลับคืนสู่แหล่งกำเนิดอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

(Article 7(b), 13(b)) โดยที่อนุสัญญาฉบับนี้ มีการจัดตั้งคณะกรรมการสนับสนุนการดำเนินงานของประเทศที่เป็นสมาชิกอนุสัญญา (subsidiary committee) ขึ้นมาเป็นองค์กรสนับสนุนการดำเนินงานของประเทศสมาชิกตามอนุสัญญา

นอกจากนี้ ต่อมาในปี ค.ศ. 1995 ได้มีการจัดทำอนุสัญญา UNIDROIT ว่าด้วยวัตถุทางวัฒนธรรมที่ถูกขโมยหรือส่งออกอย่างผิดกฎหมาย (the 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects) เพื่อส่งเสริมและลดช่องว่างของอนุสัญญา UNESCO ฉบับปี ค.ศ. 1970 โดยในขณะที่อนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 นั้นมีสาระสำคัญเกี่ยวกับบทบาทและอำนาจของรัฐในการอภิบาลการป้องกันการลักลอบค้าและส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่ประเทศที่เป็นแหล่งกำเนิดนั้น อนุสัญญา UNIDROIT ฉบับปี ค.ศ. 1995 นี้ให้ความสำคัญกับการวางหลักการพื้นฐานของกฎหมายเอกชนและสถาบันตุลาการระหว่างประเทศเบื้องต้นในการตัดสินข้อพิพาทเกี่ยวกับวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมของภาคเอกชนรวมถึงบุคคลทั่วไป ตัวอย่างเช่น การกำหนดช่วงระยะเวลาที่เจ้าของศิลปวัตถุเดิมมีช่วงระยะเวลา 3 ปี ในการฟ้องร้องต่อศาลเพื่อเรียกคืนศิลปวัตถุ ภายหลังจากที่มีหลักฐานข้อมูลครบถ้วนสำหรับดำเนินการทางกฎหมายแล้ว หรือภายในระยะเวลา 50 ปี ภายหลังจากที่เกิดการโจรกรรมวัตถุสิ่งของที่เป็นข้อพิพาทเกิดขึ้น (Gruber, 2013, pp. 352-353)

กล่าวได้ว่า กฎหมายระหว่างประเทศทั้ง 3 ฉบับดังที่กล่าวมา เป็นกรอบกฎหมายและระเบียบการระหว่างประเทศหลักในการดำเนินการเรียกคืนของคืนศิลปวัตถุระหว่างประเทศจนกระทั่งถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การนำเอากฎหมายทั้ง 3 ฉบับมาบังคับใช้เพื่อเรียกร้องและดำเนินการทางกฎหมายเพื่อขอคืนศิลปวัตถุในทางปฏิบัตินั้น ประสบข้อจำกัดหลายประการที่สำคัญได้แก่ การที่อนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 และ UNIDROIT ปี ค.ศ. 1995 นั้นไม่มีผลบังคับใช้ย้อนหลังก่อนหน้าการจัดทำอนุสัญญาทั้งสองฉบับดังกล่าวนี้ รวมถึงไม่มีองค์กรหรือกลไกในการบังคับใช้กฎหมายด้วยตนเอง (self-executing tool) (Polner, 2019, p. 776) ส่งผลให้ประเทศสมาชิกอนุสัญญาจำเป็นต้องมีการร่างกฎหมายภายในประเทศเพื่อให้สอดคล้องกันกับอนุสัญญาระหว่างประเทศที่ตนเองเป็นสมาชิก ซึ่งความแตกต่างและหลากหลายของระบบกฎหมายในแต่ละประเทศได้ก่อให้เกิดความยุ่งยากและข้อจำกัดหลายประการในการบังคับใช้บทบัญญัติในอนุสัญญาทั้งสองฉบับดังกล่าวในทางปฏิบัติ (Labadie, 2021, pp. 138-139) นอกจากนี้การที่บางประเทศในปัจจุบัน ยังไม่ได้เป็นสมาชิกของอนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 และ อนุสัญญา UNIDROIT ปี ค.ศ. 1995 ทั้งสองฉบับ อาทิ ประเทศไทย และการที่บางประเทศที่เป็นแหล่งตลาดการค้างานศิลปะในระดับโลก อาทิ สหรัฐอเมริกา สหราชอาณาจักร และญี่ปุ่น ก็เป็นสมาชิกของอนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 แต่เพียงฉบับเดียว โดยไม่ได้เป็นสมาชิกของอนุสัญญา UNIDROIT ปี ค.ศ. 1995 ซึ่งในปัจจุบันมีประเทศที่ลงนามเป็นสมาชิกอนุสัญญาเพียง 54 ประเทศ (UNIDROIT, n.d.) ก็ส่งผลให้ประเทศที่ไม่ได้เป็นสมาชิกของอนุสัญญากลุ่มนี้ทั้งสองฉบับ หรือเพียงฉบับใดฉบับหนึ่งไม่มีข้อมูลมัดในการจำเป็นต้องปฏิบัติตามกรอบกฎหมาย

และแนวปฏิบัติของอนุสัญญากลุ่มนี้

จากข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากอนุสัญญาระหว่างประเทศข้างต้น ประชาคมระหว่างประเทศจึงมีการสร้างระเบียบและกลไกอื่น ๆ ขึ้นมาเพิ่มเติม กลไกระหว่างประเทศอย่างเป็นทางการในการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุระหว่างประเทศที่สำคัญก็คือ คณะกรรมการการระหว่างประเทศเพื่อสนับสนุนการส่งคืนทรัพย์สินทางวัฒนธรรมกลับคืนสู่ประเทศแหล่งกำเนิดหรือส่งคืนในกรณีที่มีการได้มาอย่างผิดกฎหมายแห่ง UNESCO (the Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution, ICPRCP) ซึ่งก่อตั้งขึ้นมาในปี ค.ศ. 1978 เพื่อลดช่องว่างจากอนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 โดยคณะกรรมการนี้อยู่ภายใต้การดำเนินงานของ UNESCO และมีวัตถุประสงค์เพื่อสนับสนุนการเจรจา และช่วยเหลือประเทศสมาชิก UNESCO ในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเกี่ยวกับการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในกรณีที่ไม่สามารถนำเอาอนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 และอนุสัญญา UNIDROIT มาใช้ในการดำเนินการทางกฎหมายได้ ดังเช่นในกรณีที่ศิลปวัตถุที่ตกเป็นข้อพิพาท ถูกโจรกรรมหรือเปลี่ยนผ่านการครอบครองมาเป็นระยะเวลานาน ก่อนการจัดทำอนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของคณะกรรมการชุดนี้เป็นเพียงการให้การสนับสนุนการเจรจา แต่ไม่มีอำนาจทางกฎหมายในการตัดสินข้อพิพาทอย่างเป็นทางการ (Temudo, 2021, p. 3) นอกจากนี้ ยังมีการจัดทำความตกลงและหลักการเบื้องต้นเกี่ยวกับการคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่เจ้าของเดิมในรูปแบบอื่น ๆ ที่ไม่มีผลผูกมัดทางกฎหมาย หรือ “soft law” หากแต่เป็นหลักการและแนวปฏิบัติทางจริยธรรมซึ่งสนับสนุนกระบวนการส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่เจ้าของที่ถูกต้อง (rightful owner) ขึ้นมาอีกจำนวนหนึ่ง อาทิ การจัดทำหลักการวอชิงตันว่าด้วยงานศิลปะที่ถูกยึดครองโดยนาซี ปี ค.ศ. 1998 (The 1998 Washington Principles on Nazi-Confiscated Art) เพื่อแสวงหาทางออก และแนวทางในการชดเชย รวมถึงส่งคืนศิลปวัตถุที่ถูกโจรกรรมโดยนาซีในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมวลจริยธรรม (code of ethics) ของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International Council of Museum, ICOM) ซึ่งมีการจัดทำออกมาเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1986 และมีการปรับปรุงแก้ไขครั้งล่าสุดในปี ค.ศ. 2004 โดยมาตราข้อที่ 6.2 ระบุให้พิพิธภัณฑ์ที่เป็นสมาชิก ICOM ควรจะต้องมีการเตรียมความพร้อมในการเปิดบทสนทนาที่ตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานทางวิชาการและมนุษยธรรมในกรณีที่เกิดการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุซึ่งตนเองครอบครองอยู่กลับคืนสู่ผู้คนที่เป็นผู้สร้างสรรค์งานชิ้นนั้นขึ้นมา (ICOM, 2017, p. 13) รวมถึงการจัดทำปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของชนเผ่าพื้นเมือง (The UN Declaration on the Rights of Indigenous People, UNDRIP) ปี ค.ศ. 2007 ซึ่งมีบทบัญญัติข้อหนึ่งกำหนดให้ประเทศสมาชิกผู้ลงนามรับรองสิทธิทางวัฒนธรรมของชนเผ่าพื้นเมืองมีสิทธิในการเข้าถึงและได้รับคืนทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรม ศาสนา และจิตวิญญาณของพวกเขาจากรัฐบาลกลางของประเทศต่าง ๆ ด้วยเช่นเดียวกัน (ปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง, 2007, น. 17-18)

นอกเหนือไปจากระเบียบและกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศดังกล่าว การหาทางออก และข้อยุติเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวเรียกร้องข้อพิพาทระหว่างประเทศ ยังมีการดำเนินการผ่านกระบวนการที่ได้ชื่อว่า “กลไกการตัดสินข้อพิพาทเชิงทางเลือก” (alternative dispute resolution, ADR) ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการหาทางออกร่วมกันระหว่างผู้เรียกร้องข้อพิพาท และผู้ครอบครองสิขสิทธิ์ที่ตกเป็นข้อพิพาทในปัจจุบันโดยตรงโดยไม่ต้องใช้วิธีการทางกฎหมาย และผ่านกระบวนการศาล อาทิ การคืนสิขสิทธิ์ให้ด้วยความสมัครใจเพื่อผลประโยชน์ทาง การทูต การเจรจาต่อรองเพื่อหาข้อยุติระหว่างตัวแสดงที่ตกเป็นข้อพิพาทโดยตรง และการจัดตั้ง คณะอนุญาโตตุลาการขึ้นมาเพื่อตัดสินข้อพิพาทที่เกิดขึ้น ซึ่งตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมา กระบวนการ ADR ได้ชื่อว่าเป็นวิธีการในการไกล่เกลี่ยและตัดสินข้อพิพาทเกี่ยวกับการเรียกร้อง ข้อสิขสิทธิ์ระหว่างประเทศได้อย่างประสบผลสำเร็จมากที่สุด (Chechi, 2016, p. 107)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ระบบและกฎเกณฑ์ระหว่างประเทศของ “โลกาภิบาล” การเรียกร้องและสงคสิขสิทธิ์กลับคืนสู่แหล่งกำเนิดในภาพรวมนั้น มีความ หลากหลายและแตกต่างกันออกไปตามแต่วาระ อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงนั้น “ระบอบ” ที่เกิดขึ้นจากกฎหมายและความตกลงระหว่างประเทศรวมถึงกลไกในการตัดสินข้อพิพาท อย่างเป็นทางการที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ส่วนใหญ่ไม่มีผลบังคับใช้ และมีเครื่องมือและอำนาจทาง กฎหมายโดยตรงในการบังคับให้ประเทศต่าง ๆ ต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติและความตกลงดังกล่าว นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดบางประการที่ทำให้การใช้กฎหมายและระเบียบระหว่างประเทศเหล่านี้ ในการดำเนินการเพื่อเรียกร้องและตัดสินข้อพิพาทเกี่ยวกับการขอคืนสิขสิทธิ์เป็นไปได้อย่าง ดังนั้น ในทางปฏิบัติ รัฐจึงจำเป็นต้องใช้วิธีการทางทูต รวมถึงกลไกเชิงทางเลือกและวิธีการอื่น ๆ ด้วยตนเองในการเรียกร้อง และขอคืนสิขสิทธิ์ที่กำลังตกเป็นข้อพิพาท ภาวะดังกล่าวจึงเป็นการ สะท้อนความหลากหลาย หรือการแตกกระจายตัวของระบบโลกาภิบาล ซึ่งระบบและกฎเกณฑ์ ที่เป็นบรรทัดฐานและกรอบหลักระหว่างประเทศนั้นไม่มีประสิทธิภาพมากนักในการบังคับใช้กลไก โดยที่ทางออกในข้อพิพาทอันเกิดจากการเรียกร้องขอคืนสิขสิทธิ์ระหว่างประเทศนั้นส่วนใหญ่เกิดขึ้น จาก “ระบอบ” หรือกระบวนการที่รัฐเป็นผู้จัดสร้างและดำเนินการด้วยตนเอง

2. ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องในกระบวนการโลกาภิบาล

ภาวะความหลากหลาย หรือการแตกกระจายตัวของระบบโลกาภิบาลการสงคสิข สิทธิ์กลับคืนสู่แหล่งกำเนิด ยังสามารถพิจารณาได้จากประเภทและบทบาทของตัวแสดงที่ เกี่ยวข้องในกระบวนการโลกาภิบาล ซึ่งในปัจจุบันมีปรากฏตัวแสดงประเภทต่าง ๆ ที่มีความ หลากหลายมากยิ่งขึ้นที่เข้ามามีบทบาทในฐานะ “ผู้อภิบาลโลก” (global governors) อย่างไรก็ตาม ตัวแสดงที่กล่าวได้ว่ายังมีบทบาทหรือสิทธิอำนาจในกระบวนการดังกล่าวที่สุดก็คือรัฐ โดยรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ นั้นมีบทบาทและสิทธิอำนาจในการกำหนดนโยบาย และมาตรการ ในการคุ้มครองและอนุรักษ์สิขสิทธิ์ที่มีสถานภาพเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศ การกำหนดประเภท รูปแบบ ลักษณะของวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสมควรได้รับการ

อนุรักษ์และคุ้มครองโดยรัฐ กฎเกณฑ์และระเบียบการในการนำเข้าและส่งออกศิลปวัตถุออกนอกประเทศซึ่งจะนำไปสู่การคุ้มครองและสกัดกั้นการลักลอบขนส่งศิลปวัตถุออกนอกประเทศที่ผิดกฎหมาย รวมถึงเป็นตัวแสดงหลักในการดำเนินการการทูตเพื่อเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุจากต่างประเทศ ตัวอย่างเช่นในกรณีของประเทศไทย ซึ่งกฎหมายหลักที่ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือหลักของรัฐในการคุ้มครองและเป็นฐานทางกฎหมาย (legal base) ในการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของ และเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุที่ถูกลักลอบส่งออกนอกประเทศอย่างผิดกฎหมายกลับคืนสู่ประเทศไทยก็คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งมีการจัดทำครั้งแรกในปี พ.ศ. 2504 และมีการออกฉบับที่ 2 ในปี พ.ศ. 2535 โดยกลไกหลักของรัฐบาลไทยในการคุ้มครองมรดกทางวัตถุของประเทศภายใต้กฎหมายฉบับนี้ ก็คือ การให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรในการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมถึงอำนาจในการออกใบอนุญาตให้แก่ผู้ประกอบการค้างานศิลปะและวัตถุโบราณในประเทศ นอกจากนี้ในมาตรา 22 และ 23 ของกฎหมายฉบับนี้ยังได้มอบบัญญัติในการห้ามมิให้มีการส่งออกโบราณวัตถุและศิลปวัตถุชิ้นใด ๆ ทั้งที่ได้รับการขึ้นทะเบียนโดยกรมศิลปากรแล้วหรือไม่ก็ตามออกก็ตามออกนอกประเทศไทยโดยไม่ได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากร (“พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2),” 2535) ข้อกฎหมายตามมาตรานี้จึงได้กลายเป็นหลักการและเหตุผลทางกฎหมายที่สำคัญของประเทศไทย ในการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของและทวงคืนศิลปวัตถุของไทยที่ถูกโจรกรรมและลักลอบส่งออกนอกประเทศ เนื่องจากศิลปวัตถุของไทยที่ถูกจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติในสหรัฐอเมริกาและยุโรปนั้นจำนวนมากไม่มีใบอนุญาตส่งออกจากกรมศิลปากรเป็นหลักฐานว่าถูกส่งออกจากประเทศไทยออกไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

นอกจากนี้ ในประเทศที่ถือได้ว่าเป็นตลาดการค้างานศิลปะและวัตถุโบราณที่สำคัญในตลาดโลกนั้นก็อาจจะมีการออกกฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินทางวัฒนธรรมเพิ่มเติมและการจัดทำสนธิสัญญาระหว่างประเทศในรูปแบบทวิภาคีระหว่างกันขึ้นเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือในการสกัดกั้นการลักลอบขนส่ง และส่งคืนศิลปวัตถุผิดกฎหมายที่มีการสกัดจับได้กลับคืนสู่ประเทศที่เป็นแหล่งที่มา อาทิ สหรัฐอเมริกาซึ่งมีการออกกฎหมายอนุสัญญาว่าด้วยการดำเนินการเกี่ยวกับทรัพย์สินทางวัฒนธรรม (the Convention on Cultural Property Implementation Act, CPIA) ขึ้นในปี ค.ศ. 1983 ภายหลังจากที่สหรัฐอเมริกาได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกอนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 โดยกฎหมายฉบับนี้ได้ให้อำนาจรัฐบาลสหรัฐอเมริกาในการทำสัญญาในลักษณะทวิภาคีกับประเทศต่าง ๆ เพื่อควบคุมการนำเข้า รวมถึงการสนับสนุนและแสวงหาแนวทางการส่งมอบคืนศิลปวัตถุที่ถูกลักลอบนำเข้ามาสู่สหรัฐอเมริกาอย่างผิดกฎหมายกลับคืนสู่ประเทศ โดยเมื่อถึงปี ค.ศ. 2021 นั้น สหรัฐอเมริกาได้มีการลงนามในสนธิสัญญาทวิภาคีดังกล่าวกับประเทศต่าง ๆ ไปแล้วกว่า 20 ประเทศ (Congressional Research Service, 2021; Polner, 2019, p. 778) หรือในกรณีของรัฐบาลไทยและกัมพูชาที่มีการลงนามในความตกลงร่วมกันเพื่อ

ต่อสู้กับการเคลื่อนย้ายและลักลอบขนส่งทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่เคลื่อนย้ายได้ข้ามพรมแดน และการส่งคืนวัตถุสิ่งของดังกล่าวกลับสู่ประเทศแหล่งกำเนิด ในปี พ.ศ. 2543 (Agreement to Combat Against Illicit Trafficking and Cross-Border Smuggling of Movable Cultural Property and Restitute to the Country of Origin) เป็นต้น โดยความตกลงฉบับนี้เป็นกรอบความร่วมมือระหว่างกันในการแสวงหาแนวทางป้องกันและปราบปรามการลักลอบขนส่งศิลปวัตถุ ข้ามพรมแดนอย่างผิดกฎหมาย รวมถึงมีการจัดทำหลักการร่วมกันเบื้องต้นในการส่งคืนวัตถุสิ่งของ ทางวัฒนธรรมที่มีการลักลอบนำเข้าและส่งออกอย่างผิดกฎหมายดังกล่าวกลับคืนระหว่างทั้งสอง ประเทศ (Peerapon Jaderojananont, 2562, pp. 385-386)

องค์การระหว่างประเทศ (International Organizations) เป็นอีกหนึ่งตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดวาระ สร้างบรรทัดฐาน และออกแบบกฎเกณฑ์ กติกา และกลไกความร่วมมือระหว่างองค์กรระหว่างประเทศกับรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ กล่าวได้ว่า UNESCO ในองค์กรโลกาภิวัตน์ทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดในโลกนั้นมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในฐานะตัวแสดงที่สร้างบรรทัดฐาน และกฎระเบียบ รวมถึงแนวปฏิบัติในการให้การคุ้มครองวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรม โดยนอกเหนือจากการเป็นผู้นำในการจัดทำอนุสัญญาฉบับต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา ยังมีการจัดทำระเบียบและแนวปฏิบัติอื่น ๆ ในการสกัดกั้นการลักลอบค้า และส่งคืนศิลปวัตถุ ผิดกฎหมายกลับคืนสู่ประเทศต้นกำเนิด อาทิ การจัดทำแนวปฏิบัติในการดำเนินการตามอนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 ซึ่งมีการจัดทำออกมาในปี ค.ศ. 2015 (the 2015 Operational Guidelines to the 1970 UNESCO Convention) การจัดทำประมวลจริยธรรมสำหรับผู้ประกอบการค้าทรัพย์สินทางวัฒนธรรมขึ้นมาในปี 1999 (the International Code of Ethics for Dealers in Cultural Property) รวมถึงการจัดทำต้นแบบกฎหมาย UNESCO-UNIDROIT ว่าด้วยความเป็นเจ้าของโดยรัฐที่มีต่อวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมปี ค.ศ. 2011 (UNESCO-UNIDROIT model provisions on state ownership of undiscovered cultural objects – 2011) เพื่อเป็นแนวทาง (guidelines) สำหรับหน่วยงานภาครัฐของประเทศต่าง ๆ ในการอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของในวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมที่ยังไม่ถูกค้นพบ เป็นต้น นอกจากนี้ UNESCO ยังมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือทางวิชาการในรูปแบบของการจัดการฝึกอบรมในโครงการต่าง ๆ และการสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับประเด็นปัญหาการค้าศิลปวัตถุผิดกฎหมายระหว่างประเทศ อาทิ การจัดทำโครงการรณรงค์ภายใต้คำขวัญ the #Unite4Heritage บนพื้นที่ออนไลน์ (Jakubowski, 2018, p. 31) และการประกาศให้วันที่ 14 พฤศจิกายนของทุกปี เป็นวันต่อต้านการลักลอบขนส่งทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่ผิดกฎหมายสากล (the International Day against Illicit Trafficking in Cultural Property)

นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานและองค์กรระหว่างประเทศอื่น ๆ อาทิ องค์การสหภาพศุลกากรโลก (World Customs Organization, WCO) ซึ่งร่วมมือกับ UNESCO ในการจัดทำใบอนุญาตส่งออกสำหรับวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมระหว่าง UNESCO และ WCO

(Model export certificate for cultural objects UNESCO-WCO) โดยมีการจัดทำมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1995 การจัดทำเครือข่าย CEN (The WCO Customs Enforcement Network, CEN) เพื่อเป็นเครื่องมือสื่อสารร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ศุลกากร เจ้าหน้าที่ตำรวจ ผู้เชี่ยวชาญ และนักวิชาการที่เกี่ยวข้องในการตรวจสอบและระบุที่มาของศิลปวัตถุซึ่งเป็นที่ต้องสงสัย รวมถึงใช้ในปฏิบัติการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง (Polner, 2019, p. 781) องค์การตำรวจอาชญากรรมระหว่างประเทศ (International Criminal Police Organization, INTERPOL) ซึ่งมีการจัดทำฐานข้อมูลสำหรับงานศิลปะที่ถูกลักขโมย (The Stolen Works of Art database) มาตรการตรวจสอบ Object ID สำหรับการตรวจสอบศิลปวัตถุที่เป็นที่ต้องสงสัย รวมถึงการประสานงานกับ WCO ตำรวจสากลยุโรป (Europol) และหน่วยงานปราบอาชญากรรมของประเทศต่าง ๆ ในยุโรปในการดำเนินปฏิบัติการปราบปรามและสกัดจับการลักลอบขนส่งศิลปวัตถุผิดกฎหมาย อาทิ ปฏิบัติการ Pandora ซึ่งดำเนินการเป็นครั้งที่ 6 (Pandora VI) ในปี ค.ศ. 2021 (INTERPOL, 2022, p. 24) นอกจากนี้ยังปรากฏบทบาทของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International Council of Museums, ICOM) ที่มีการจัดทำประมวลจริยธรรม (Code of Ethics) ให้เป็นแนวปฏิบัติแก่พิพิธภัณฑ์ที่เป็นสมาชิก โดยมีการปรับปรุงแก้ไขครั้งล่าสุดในปี ค.ศ. 2004 และการจัดทำ ฐานข้อมูล “Red List” ซึ่งจะเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้พิพิธภัณฑ์ ผู้ประกอบการค้างานศิลปะ เจ้าหน้าที่ศุลกากร นักวิชาการ และผู้ประกอบการอาชีพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถตรวจสอบที่มาของศิลปวัตถุที่ตกเป็นที่ต้องสงสัยว่าจะถูกลักลอบขนส่งมาจากพื้นที่ซึ่งอยู่ในภาวะเสี่ยงจากภัยสงครามและความไม่สงบ (Turku, 2018, pp. 145-147) ในขณะที่ พิพิธภัณฑ์ สถาบันและวิชาการและศิลปะ ซึ่งพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกตะวันตก ทั้งที่เป็นหน่วยงานของรัฐและเอกชนนั้น ก็เป็นอีกหนึ่งตัวแสดงที่สำคัญในโลกาภิวัตน์ด้านดังกล่าวนี้ โดยที่พิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งมีสิทธิอำนาจในการตัดสินใจดำเนินการบริหารจัดการ และส่งคืนศิลปวัตถุที่ถูกรื้อขโมยแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับสถานภาพของพิพิธภัณฑ์ และกฎหมายในแต่ละประเทศ ตัวอย่างเช่น พิพิธภัณฑ์ในสหรัฐอเมริกาบางแห่ง อาทิ Metropolitan Museum of Art ในนครนิวยอร์ก the Museum of Fine Arts ในเมือง Boston และ the Paul Getty Museum of Los Angeles นั้นมีอิสระในการดำเนินนโยบายและเจรจาต่อรองในการส่งคืนศิลปวัตถุที่ตนเองครอบครองกลับสู่แหล่งกำเนิดอย่างเต็มที่โดยตรง (Cornu & Renold, 2010, pp. 7-8)

นอกจากนี้ ยังมีบทบาทของภาคประชาสังคม และประชาคมนักวิชาการ ที่ดำเนินการเคลื่อนไหวสร้างความตระหนักรู้ให้แก่สาธารณชน เกี่ยวกับภัยคุกคามของการค้าศิลปวัตถุผิดกฎหมาย และการสร้างความตระหนักรู้ รวมถึงหาเสียงสนับสนุนในการทวงคืนศิลปวัตถุของผู้คนและประเทศต่าง ๆ ที่ยังถูกเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์ในต่างแดน อาทิ การจัดทำฐานข้อมูลงานศิลปะที่ถูกโจรกรรมโดยการจัดทำ website ต่าง ๆ เช่น <https://www.lootedart.com/> ซึ่งดำเนินงานโดย คณะกรรมการเพื่อศิลปะที่ถูกโจรกรรมในยุโรป (the Commission for Looted Art in Europe, CLAE) <https://www.artloss.com> ของ the International

Foundation of Art Research (IFAR) ซึ่งรวบรวมรายชื่อและข้อมูลของงานศิลปะที่มีรายงานว่าสูญหายไปจากประเทศต่าง ๆ รวมถึงการให้บริการตรวจสอบศิลปวัตถุที่กำลังถูกประมูลโดยบริษัทผู้ประกอบการค้างานศิลปะและสำนักประมูล และการให้บริการตรวจสอบแหล่งที่มาของศิลปวัตถุชิ้นต่าง ๆ ก่อนการทำธุรกรรม ฐานข้อมูล ArtThemis ซึ่งรวบรวมข้อมูลการดำเนินการทางกฎหมาย และตัดสินข้อพิพาทในคดีความว่าด้วยการเรียกร้องขคืนศิลปวัตถุจากประเทศต่าง ๆ ดำเนินการโดย โดยศูนย์ศึกษากฎหมายเกี่ยวกับงานศิลปะ มหาวิทยาลัยเจนีวา และฐานข้อมูล Artive ที่ให้บริการตรวจสอบแหล่งที่มาของศิลปวัตถุ และให้บริการจดทะเบียนวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมที่ผู้ร้องขอทำการครอบครองอยู่โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย นอกจากนี้ยังปรากฏบทบาทขององค์กรภาคประชาสังคม เช่น องค์กร Africa No Filter ที่ให้เงินทุนสนับสนุนการจัดทำรายงานการวิจัยเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับศิลปวัตถุของแอฟริกันที่ถูกครอบครองและจัดแสดงอยู่ตามพิพิธภัณฑ์ในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ได้แก่ รายงานวิจัยของ Molemo Molina ชื่อ Reclaiming Restitution: Centering and Contextualizing the African Narrative (2022) และในกรณีของมูลนิธิ The Open Society Foundation ซึ่งตั้งอยู่ในนครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ. 2019 ได้ทำการบริจาคเงินจำนวน 15 ล้านดอลลาร์สหรัฐ เพื่อให้การสนับสนุนในการทำการวิจัยและการดำเนินกิจกรรมของภาคประชาสังคมและนักวิชาการในระดับท้องถิ่นเพื่อสร้างการตระหนักรู้และสนับสนุนการเรียกร้องขคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่การครอบครองของผู้คนแอฟริกัน (Open Society Foundations, 2019) นอกจากนี้ยังมีการจัดนิทรรศการ การจัดแสดงผลงานของศิลปิน รวมถึงการเคลื่อนไหวของชุมชนในโลกออนไลน์ในการจุดประเด็นและผลักดันวาระต่าง ๆ

สำหรับในประเทศไทยนั้น ตัวอย่างของตัวแสดงจากภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในการจุดประเด็นวาระ สร้างความตระหนักรู้ และเคลื่อนไหวเรียกร้องทวงคืนศิลปวัตถุของประเทศไทยในพิพิธภัณฑ์จากต่างประเทศในช่วงตลอดทศวรรษที่ผ่านมา ก็คือบทบาทและการเคลื่อนไหวของกลุ่ม “สำนึก ๓๐๐ องค์” ซึ่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มนักวิชาการอิสระ นักเคลื่อนไหวและผู้สนใจเกี่ยวกับโบราณคดีในประเทศไทยกลุ่มหนึ่งที่มีเป้าหมายในการติดตามทวงคืนโบราณวัตถุของไทยในต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประติมากรรมสัมฤทธิ์ประเภทชัชหรือ “กรุประโคนชัย” ที่ถูกขุดค้นไปจากปราสาทเขาปลายบัด 2 ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ในอำเภอเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดบุรีรัมย์ ในช่วงทศวรรษ 2500 กลยุทธ์ที่สำคัญในการจุดวาระและผลักดันข้อเรียกร้องดังกล่าวของนักเคลื่อนไหวกลุ่มนี้ก็คือการใช้สื่อออนไลน์เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับประติมากรรมจากเขาปลายบัดที่ส่วนหนึ่งถูกจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์แห่งต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา นอกจากนี้ยังมีการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการสัมภาษณ์กับบุคคลในท้องถิ่นซึ่งหลายคนก็คือผู้ที่ทำการขุดประติมากรรมดังกล่าวในหลายทศวรรษก่อนและยังมีชีวิตอยู่จนถึงปัจจุบัน การเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้ทางวิชาการ รวมถึงการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของหน่วยงานรัฐบาลบนเพจ “สำนึก ๓๐๐ องค์” บน Facebook ได้ทำให้เกิดกระแสการทวงคืนโบราณวัตถุและ

ศิลปวัตถุของไทยในต่างประเทศในสังคมไทย รวมถึงการเกิดสำนักท้องถิ่นนิยมและภูมิภาคนิยมขึ้น ในจังหวัดบุรีรัมย์และจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนนำไปสู่การค้นพบศิลปวัตถุ และโบราณวัตถุชิ้นอื่น ๆ ของประเทศไทยที่ยังตกอยู่ในต่างประเทศด้วยในช่วงระหว่าง ปี พ.ศ. 2559-2560 อาทิ ทับหลังปราสาทหนองหงส์ จังหวัดบุรีรัมย์ และทับหลังปราสาทเขาโล้น จังหวัดสระแก้ว (Phacharaphorn Phanomvan, 2021, pp. 240-249; พันทิพย์ ชีระเนตร, 2564) ซึ่งกระแสการเรียกร้องให้เกิดการติดตามทวงคืนวัตถุโบราณของไทยในต่างประเทศที่มี จุดเริ่มต้นจากสื่อออนไลน์ และการลงพื้นที่จริงดังกล่าว ในเวลาต่อมาได้นำไปสู่การเกิดกระแส การเรียกร้องให้มีการดำเนินการทวงคืนวัตถุโบราณของไทยในต่างประเทศ ส่งผลให้ภาครัฐ ได้เข้ามามีส่วนในการดำเนินการจัดตั้งคณะกรรมการติดตามทวงคืนโบราณวัตถุของไทยในต่างประเทศ กลับคืนสู่ประเทศไทยภายใต้คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 143/2560 ในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2560 โดยมีอำนาจหน้าที่ในกำหนดมาตรการและแนวทางการทวงคืน ดำเนินการสำรวจ ตรวจสอบ รวบรวมรายละเอียดของโบราณวัตถุของไทยที่ยังตกอยู่ในต่างประเทศ รวมถึงประสานงาน ขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชนในการติดตามโบราณวัตถุกลับคืน สู่ประเทศไทย (นร 143/2560, 2560) ซึ่งคณะกรรมการชุดดังกล่าวนี้ยังเป็นองค์กรที่สำคัญของ ภาครัฐในการกำหนดแนวทางและประสานงานในการเรียกร้องร้องขอคืนศิลปวัตถุของไทยในต่าง ประเทศจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้ กลุ่มสมาคมผู้ประกอบการค้าและประมูลงานศิลปะ ก็เป็นอีกหนึ่งตัวแสดงที่มีบทบาทในการกลั่นกรอง และสกัดกั้นการลักลอบค้าวัตถุโบราณที่ผิดกฎหมาย โดยนอกจาก การดำเนินการตามกฎหมายนำเข้าและส่งออกทรัพย์สินทางวัฒนธรรมในแต่ละประเทศแล้วนั้น ผู้ประกอบการค้าศิลปวัตถุเหล่านี้ยังมีการจัดทำประมวลจริยธรรม (code of ethics) เพื่อกำหนด แนวปฏิบัติและจริยธรรมของการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด อาทิ สมาคมสหพันธ์ผู้ค้าวัตถุโบราณและงานศิลปะนานาชาติ (Confédération Internationale des Négociants en Oeuvres d'Art หรือ International Confederation of Art and Antique Dealers' Associations, CINOA) สมาคมนักค้าวัตถุโบราณนานาชาติ (The International Association of Dealers in Ancient Art, IADAA) และสมาคมนักค้าวัตถุโบราณแห่งสหรัฐอเมริกา (The Art Dealers Association of America, ADAA) ที่มีการจัดทำประมวลจริยธรรมเป็นหลัก การเบื้องต้นดังกล่าว

3. การทำงานของของกลไกและตัวแสดงในกระบวนการโลกาภิบาล

การทำงานของกลไกและตัวแสดง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษา “ขั้นตอน” ของ โลกาภิบาลการเรียกร้องและส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิดดังกล่าวนี้ จากการใช้กรอบ แนวคิดและทฤษฎีของ Weiss and Thakur (2014) และ Biermann et al. (2009) เป็นแนวทาง ในการวิเคราะห์ สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ขั้นตอนดังต่อไปนี้ คือ

- 1) การสร้างความตระหนักรู้และระดมการสนับสนุนจากสาธารณชน

ขั้นตอนเบื้องต้นของกระบวนการโลกาภิวัตน์ ก็คือการจัดการความรู้ (managing knowledge) ซึ่งกล่าวโดยสรุปได้ว่าเป็นการเคลื่อนไหวและจุดวาระเกี่ยวกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศ เพื่อให้สาธารณชนโดยทั่วไป ได้ตระหนักและถึงประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจนเกิดการศึกษาสาเหตุของประเด็นปัญหา และนำไปสู่ความเห็นชอบร่วมกันในการสร้างบรรทัดฐาน รวมถึงหลักการเบื้องต้นในการจัดการกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น ก่อนที่จะเกิดการยกระดับความตระหนักรู้ (raising awareness) รวมถึงการระดมเสียงสนับสนุนจากสาธารณชนทั่วไป เพื่อให้บรรทัดฐาน รวมถึงระเบียบกฎเกณฑ์ในการอภิบาลประเด็นปัญหาต่าง ๆ นั้น ถูกทำให้เป็นสถาบันต่อไป (Weiss & Thakur, 2014, p. 497; ไพลิน กิตติเสรีชัย, 2019, น. 25) โดยสำหรับการคุ้มครองและเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุ นั้น มีตัวแสดงจำนวนมากทั้งจากองค์กรระหว่างประเทศ ภาครัฐ และภาคประชาสังคมที่ดำเนินการเคลื่อนไหวสร้างความตระหนักรู้ในประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น จนก่อให้เกิดความตระหนักรู้เกี่ยวกับประเด็นปัญหา ซึ่งอาจจะนำไปสู่การเคลื่อนไหวเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุจากต่างประเทศอย่างเป็นรูปธรรมในเวลาต่อมา โดยในระดับขององค์กรโลกาภิวัตน์ที่มีหน้าที่ในการอภิบาลกิจการทางวัฒนธรรมที่สำคัญของโลก ได้แก่ UNESCO นั้น นอกเหนือจากจะมีการรณรงค์ให้มีการพิมพ์ hashtag ภายใต้อาณัติ #Unite4Heritage บนโปรไฟล์ของผู้คนบน social media ในปี ค.ศ. 2015 และการประกาศให้ วันที่ 14 พฤศจิกายนของทุกปี เป็นวันต่อต้านการลักลอบขนส่งทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่ผิดกฎหมายสากล (the International Day against Illicit Trafficking in Cultural Property) แล้วนั้น ยังมีการจัดทำโครงการเพื่อเผยแพร่ และสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับภัยคุกคามที่มีต่อทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ที่ประสบความสูญเสียจากการถูกทำลายและโจรกรรมออกจากพื้นที่ อาทิ การจัดทำโครงการ The Price of Art ซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือระหว่าง UNESCO กับกระทรวงการต่างประเทศเยอรมนี และสหภาพยุโรปและสภาแห่งยุโรป โดยมีการจัดทำภาพของงานศิลปะและโบราณวัตถุที่ถูกจัดเก็บไว้ในบ้านของผู้ครอบครองในปัจจุบัน พร้อมกับมีคำบรรยายถึงสงคราม การก่อการร้าย การโจรกรรม การลักลอบขุดค้น และขนส่งอย่างผิดกฎหมายก่อนที่วัตถุชิ้นนั้นจะตกมาอยู่ภายใต้การครอบครองของเจ้าของผู้นั้น โดยมีการเผยแพร่ในเว็บไซต์ของ UNESCO และวารสาร UNESCO courier (UNESCO, 2020) นอกจากนี้ยังมีการจัดทำคลิปวิดีโอ และสื่อประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ บนเว็บไซต์ของ UNESCO เพื่อเป็นการยกระดับความตระหนักรู้ และเป็นแหล่งข้อมูลให้เจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ในการจัดทำโครงการประชาสัมพันธ์ระดับการตระหนักรู้ และฝึกอบรมบุคลากรที่เกี่ยวข้องในกิจการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศต่าง ๆ (UNESCO, 2023, p. 86)

การสร้าง ความตระหนักรู้ และระดมเสียงสนับสนุนในประเด็นดังกล่าวนี้ ยังสามารถเกิดขึ้นได้ผ่านการผลักดันของตัวแสดงอื่น ๆ อาทิ รัฐบาลในบางประเทศที่กำหนดให้การคุ้มครอง รวมถึงการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุจากต่างประเทศเป็นหนึ่งในนโยบายสำคัญของรัฐ มีการจุดประเด็นดังกล่าวแก่สาธารณชนในประเทศ เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้และเสียงสนับสนุนในการ

ปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมในประเทศ รวมถึงการหาเสียงสนับสนุนจากสาธารณชนในประเทศ เพื่อกระตุ้นให้รัฐบาล พิพิธภัณฑ์ รวมถึงผู้คนในต่างประเทศส่งคืนศิลปวัตถุที่เรียกร้องกลับคืนมา ในที่สุด ตัวอย่างของการดำเนินการของรัฐบาลนี้ อาทิ รัฐบาลเซเนกัลที่มีการเปิดพิพิธภัณฑ์ The Museum of African Civilizations เพื่อรองรับศิลปวัตถุที่เซเนกัลเรียกร้องขอคืนจาก พิพิธภัณฑ์แห่งต่าง ๆ ในยุโรปไว้ล่วงหน้า และก็เป็นความร่วมมือในการสร้างแรงกดดันและระดม เสียงสนับสนุนจากสาธารณชนเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าว เช่นเดียวกับกับรัฐบาลไนจีเรียที่มีการ ก่อสร้างพิพิธภัณฑ์ David Adjaye-designed Benin Royal Museum ในเมือง Benin City ขึ้น เพื่อเป้าหมายกระตุ้นให้เกิดการส่งคืนประติมากรรมสัมฤทธิ์เบนิน (Benin Bronzes) กลับคืนมา จากพิพิธภัณฑ์แห่งต่าง ๆ ในยุโรปเช่นเดียวกัน (Ling, 2022) นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวดังกล่าว ยังเกิดขึ้นภายใต้บทบาทของตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ อื่น ๆ อาทิ กลุ่มนักเคลื่อนไหว และองค์กรภาค ประชาสังคมต่าง ๆ รวมถึงบทบาทของนักกิจกรรมและศิลปินที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อยกระดับความ ตระหนักรู้เกี่ยวกับประเด็นปัญหาการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุจากต่างประเทศ อาทิ บทบาทของ กลุ่ม “สำนัก ๓๐๐ องค์กร” ที่กล่าวถึงไปแล้ว องค์กร Antiques Coalition ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของ กลุ่มนักวิชาการด้านโบราณคดี ศิลปะ และกฎหมายในสหรัฐอเมริกาเพื่อจุดประเด็นและผลักดัน การต่อต้านการลักลอบขนส่งเคลื่อนย้ายและทำการค้าวัตถุโบราณซึ่งผิดกฎหมายระหว่างประเทศ มีการจัดตั้งคณะทำงานและโครงการต่าง ๆ เพื่อผลักดันวาระดังกล่าวต่อสาธารณชน ให้ความเห็น ทางวิชาการแก่หน่วยงานของภาครัฐ (Antiques Coalition, 2018, n.d.) ในขณะที่ตัวอย่างของ นักกิจกรรมและศิลปินนั้น เห็นได้จากบทบาทของนาย Nii Kwate Owoo ผู้กำกับภาพยนตร์ ชาวกานา ซึ่งในปี ค.ศ. 1970 ได้กำกับภาพยนตร์สารคดีขนาดสั้นเรื่อง You Hide Me ซึ่งมีเนื้อหา ถึงศิลปวัตถุของผุ้คนชาวแอฟริกันที่ถูกจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ British Museum ประเทศอังกฤษ นับตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2010 เป็นต้นมาที่เกิดกระแสความตื่นตัวในหมู่ผู้คนชาวแอฟริกัน และในยุโรปเกี่ยวกับการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุกลับขึ้นมามีอีกครั้ง ก็มีการนำเอาภาพยนตร์สารคดี เรื่องนี้กลับมาฉายใหม่ เพื่อจุดประเด็นและเปิดบทสนทนาในเรื่องดังกล่าวตามงานเทศกาล ภาพยนตร์ต่าง ๆ ซึ่งนาย Kwate Owoo ได้เข้าร่วมงานและให้ความเห็นด้วยภายหลังเสร็จสิ้น การจัดฉายแล้วอยู่หลายครั้งตลอดช่วงระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา (Willi, 2022)

2) การสร้างความเป็นสถาบันให้แก่บรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการส่งมอบคืนศิลปวัตถุ ขึ้นตอนต่อมานี้ก็คือการทำให้บรรทัดฐาน ระเบียบ และกฎเกณฑ์ ระหว่างประเทศที่มี การยกระดับความตระหนักรู้ และระดมความสนับสนุนในขั้นตอนก่อนหน้าที่ได้กล่าวถึงมาแล้ว ถูกทำให้เป็นสถาบันในรูปแบบของ กฎหมาย ความตกลง และกฎระเบียบและแนวปฏิบัติ รวมถึง การจัดตั้งองค์กรหรือกลไกของตัวแสดงที่มีบทบาทในการกำหนดกฎระเบียบ และกำกับดูแล ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างประเทศอย่างเป็นทางการ (Weiss & Thakur, 2014, pp. 500-501; โพลิน กิตติเสรีชัย, 2019, น. 24-25) โดยในบริบทของการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุ ระหว่างประเทศนั้น การสร้างความเป็นสถาบันให้แก่บรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการคุ้มครองและ

สงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้นทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ โดยในระดับระหว่างประเทศ หรือ “โลกาภิวัตน์” นั้น องค์การการอภิบาลโลกที่สำคัญอันได้แก่องค์การสหประชาชาติ (United Nations, UN) นั้น ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีการออกมติ (resolution) ผ่านกลไก การอภิบาลที่สำคัญของตนเอง กล่าวคือคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (UN Security Council) และสมัชชาสหประชาชาติ (United Nations Assembly) มาหลายข้อที่มีเนื้อหา ให้การปกป้อง และคุ้มครองแหล่งมรดกที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ซึ่งถูกทำลาย และตั้งอยู่ใน พื้นที่ซึ่งประสบภัยสงครามและความขัดแย้งทางอาวุธตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา อาทิ สมัชชา สหประชาชาติ ซึ่งมีการผ่านมติที่ 66/180 ในปี ค.ศ. 2012 เรื่องการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ในการป้องกันอาชญากรรมและการตอบสนองของกระบวนการยุติธรรมในการปกป้องทรัพย์สิน ทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับการลักลอบขนส่งเคลื่อนย้าย (Resolution 66/180 “Strengthening crime prevention and criminal justice responses to protect cultural property, especially with regard to its trafficking”) มติที่ 69/281 ในปี ค.ศ. 2015 เรื่องการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมของอิรัก (Resolution 69/281 “Saving the cultural heritage of Iraq”) มติที่ 70/76 ในปี ค.ศ. 2015, มติที่ 73/130 ในปี ค.ศ. 2018 และมติที่ 76/16 ในปี ค.ศ. 2022 ซึ่งเป็นมติที่มีชื่อเรื่องตรงกัน (INTERPOL, 2022, p. 29) คือเรื่องการส่งคืนและ การชดใช้ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมกลับคืนสู่ประเทศที่เป็นแหล่งกำเนิด (Return or restitution of cultural property to the countries of origin) โดยสาระสำคัญของมติเหล่านี้ในภาพรวมก็คือ การเพิ่มมาตรการการป้องกันทำลายล้างแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม การเพิ่มมาตรการปราบปราม การลักลอบขุดค้นและส่งออกศิลปวัตถุจากสถานที่สำคัญดังกล่าวอย่างผิดกฎหมาย การกำหนดให้ ประเทศสมาชิกร่วมมือกัน และประสานความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศอื่น ๆ ซึ่งรวมถึง UNESCO, INTERPOL และ WCO ในการประสานงาน ปรับปรุงกฎระเบียบ และประสิทธิภาพ การดำเนินงานภายในประเทศที่สอดคล้องกับมาตรการขององค์กรระหว่างประเทศเหล่านี้ รวมถึง ประสานความร่วมมือระหว่างกันเพื่อสกัดกั้นปัญหาการขนส่งศิลปวัตถุระหว่างประเทศ ผิดกฎหมาย และวางแผนทางในการส่งคืนศิลปวัตถุดังกล่าวที่ทำการตรวจสอบและจับกุมไว้ได้ สู่ประเทศที่เป็นแหล่งกำเนิด

ในขณะที่องค์กรโลกาภิบาลทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สำคัญอย่าง UNESCO นั้น นอกเหนือจากเป็นผู้นำในการจัดทำอนุสัญญากรุงเฮก ปี ค.ศ. 1954 อนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 ให้การสนับสนุนแก่ UNIDROIT ในการจัดทำอนุสัญญา UNIDROIT ปี ค.ศ. 1995 และการเป็นอำนวยการของคณะกรรมการวิชาการ ICPRCP แล้วนั้น “การสร้างความเป็นสถาบัน” ให้แก่ระเบียบ กฎเกณฑ์ และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการคุ้มครองและการเรียกร้องคืนศิลปวัตถุ ระหว่างประเทศโดย UNESCO ยังมีการสร้างขึ้นผ่านการจัดทำประมวลจริยธรรม คู่มือและแนว ปฏิบัติในด้านต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การจัดทำประมวลจริยธรรม (code of ethics) ให้แก่ผู้ประกอบการค้างานศิลปะระหว่างประเทศ (International Code of Ethics for Dealers in Cultural

Property) ซึ่งออกมาในปี ค.ศ. 1999 การจัดทำแบบปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมบนอินเทอร์เน็ต (Basic Actions concerning Cultural Objects being offered for Sale over the Internet) ในปี ค.ศ. 2009 การจัดทำรายชื่อ Red List ร่วมกับ ICOM เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีองค์กรระหว่างประเทศอื่น ๆ ที่สร้างความเป็นสถาบันและกฎเกณฑ์ให้แก่มาตรการดังกล่าวนี้เช่นเดียวกัน อาทิ องค์การสหภาพศุลกากรโลก (World Customs Organization, WCO) ซึ่งในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2016 มีการผ่านมติว่าด้วยบทบาทของศุลกากรในการป้องกันการขนส่งเคลื่อนย้ายวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมที่ผิดกฎหมาย (Resolution of The Customs Co-Operation Council on The Role of Customs in Preventing Illicit Trafficking) โดยมีสาระสำคัญในการกำหนดมาตรการ และแนวปฏิบัติในกิจการศุลกากรของประเทศสมาชิกต่าง ๆ อาทิ การสนับสนุนให้มีการใช้แบบฟอร์มสำหรับการส่งออกวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมของ UNESCO และ WCO (the UNESCO-WCO Model Export Certificate) อย่างแพร่หลาย และการสนับสนุนให้มีการใช้ประโยชน์จากระบบสื่อสาร ARCHOE ในหมู่เจ้าหน้าที่ศุลกากร ตำรวจ และผู้เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อการตรวจสอบถึงแหล่งที่มาของวัตถุที่เป็นที่ต้องสงสัยได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น (Polner, 2019, p. 781)

3) การบังคับใช้กลไกของโลกาภิวัตน์ที่ถูกทำให้เป็นสถาบันแล้ว

กระบวนการหรือขั้นตอนสุดท้ายของโลกาภิวัตน์ในด้านการส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิด ก็คือ การนำเอากลไกที่มีการสร้างให้เป็นสถาบันหรือดำรงอยู่แล้วในฐานะ “กลไกเชิงทางเลือก” จากสองขั้นตอนแรกมาใช้ในทางปฏิบัติ โดยในบริบทของการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุนั้น ขั้นตอนที่ 1 ของกระบวนการนี้ก็คือการอนุรักษ์ คัดกรอง เผื่อแผ่วางรไปถึงการสกัดกั้นการโจรกรรมและลักลอบขนส่งเคลื่อนย้ายศิลปวัตถุที่ผิดกฎหมาย โดยนอกเหนือจากการออกกฎหมายและใช้กลไกของรัฐของแต่ละประเทศในการอนุรักษ์และคุ้มครองศิลปวัตถุในแต่ละประเทศ ในระดับโลกาภิวัตน์ องค์การระหว่างประเทศต่าง ๆ อาทิ UNESCO, INTERPOL, WCO นั้น ต่างก็เป็นตัวแสดงที่มีส่วนในกระบวนการคุ้มครองและป้องกันการลักลอบขนส่งศิลปวัตถุผิดกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่บทบาทขององค์กรและหน่วยงานเหล่านั้นนั้นมักจะปรากฏให้เห็นในรูปแบบของการให้การสนับสนุน คำแนะนำทางวิชาการ การจัดทำโครงการ แนวปฏิบัติ และการประสานงานกับรัฐบาลและองค์กรอื่น ๆ โดยสอดคล้องกับกลไกการอภิบาลของรัฐบาลในประเทศต่าง ๆ ที่มีการจัดตั้งและดำเนินการอยู่แล้ว อาทิ การขึ้นทะเบียนสถานที่สำคัญทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นแหล่งมรดกโลกโดย UNESCO การจัดทำกรจัดทำใบอนุญาตสำหรับการส่งออกวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมร่วมกันระหว่าง UNESCO และ WCO (the UNESCO-WCO Model Export Certificate) การจัดทำฐานข้อมูลบังคับใช้กฎหมายของ WCO (the WCO Customs Enforcement Network, CEN) รวมถึงการประสานงาน และแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อปราบปรามอาชญากรรมข้ามชาติของ INTERPOL เป็นต้น

นอกจากนี้ เมื่อเกิดการโจรกรรม ขุดค้น ทำลายล้างโบราณสถาน และสถานที่สำคัญ

จนส่งผลให้ศิลปวัตถุที่มีค่าและได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมายของประเทศต่าง ๆ เกิดความสูญหาย จนคาดว่าถูกลักลอบส่งออกนอกประเทศประเทศเหล่านั้น กระบวนการขั้นตอนก็คือการแจ้งเตือน เพื่อให้ประชาคมระหว่างประเทศรับทราบถึงการสูญหายของวัตถุสำคัญดังกล่าว โดยนอกเหนือไปจากแจ้งเตือนโดยหน่วยงานระหว่างรัฐบาลตามปกติแล้วนั้น UNESCO กำหนดแนวปฏิบัติไว้ว่า เมื่อพบว่าศิลปวัตถุสำคัญในประเทศใดสูญหายไป ให้ทำการแจ้งแก่เจ้าหน้าที่รัฐ และให้เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลในหน่วยงานที่รับผิดชอบดำเนินการแจ้งข้อมูลต่อเจ้าหน้าที่ INTERPOL ที่ประจำการในแต่ละประเทศ เพื่อบันทึกข้อมูลลงในฐานข้อมูลศิลปวัตถุที่ถูกขโมยระหว่างประเทศ (INTERPOL Stolen Works of Art Database) ซึ่ง UNESCO ก็จะทำการเฝ้าระวังให้แก่วัตถุที่ถูกโจรกรรมดังกล่าวด้วยการนำเอารายชื่อศิลปวัตถุที่ถูกโจรกรรมชิ้นสำคัญเหล่านี้ไปขึ้นอยู่บนเพจแจ้งเตือนศิลปวัตถุที่ถูกโจรกรรมระหว่างประเทศ (International Alerts) บนเว็บไซต์ของ UNESCO เอง ขึ้นตอนดังกล่าวนี้จึงเป็นมาตรการเฝ้าระวัง และสกัดจับวัตถุที่ถูกลักลอบขนส่งเคลื่อนย้ายอย่างผิดกฎหมาย ก่อนที่จะทำการส่งคืนกลับสู่ประเทศที่เป็นต้นกำเนิดของวัตถุชิ้นนั้นต่อไป (UNESCO, 2022, n.d.)

จากนั้น กระบวนการหรือขั้นตอนประการที่ 2 ของการบังคับใช้กลไกหรือช่องทางของ โลกภิบาลการส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิด ซึ่งก็คือการเรียกร้องและดำเนินการให้เกิด การส่งคืนศิลปวัตถุที่ถูกส่งออกมาจากประเทศต้นทางอย่างผิดกฎหมาย ในกรณีของการส่งคืน ศิลปวัตถุที่มีการขนส่งเข้าประเทศผิดกฎหมายที่ถูกสกัดจับได้ และมีการตรวจสอบแหล่งที่มา ของศิลปวัตถุที่สกัดจับได้โดยนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญแล้ว ก็อาจจะถูกส่งกลับคืนสู่ประเทศ ที่ต้นแหล่งที่มาโดยไม่จำเป็นต้องยื่นคำร้องขอคืนหรือใช้วิธีการทางการศาล ทั้งนี้ ในบางประเทศ ก็อาจจะมีข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่ประเทศที่เป็นต้นกำเนิดเป็น ช่องทางและข้อผูกมัดทางกฎหมายอยู่แล้ว อาทิ สหรัฐอเมริกา ที่มีการมีการออกกฎหมาย ในลักษณะ ดังกล่าวหลายฉบับ อาทิ The Convention on Cultural Property Implementation Act ในปี ค.ศ. 1983 The National Stolen Property Act ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติม ครั้งล่าสุดในปี ค.ศ. 2013 และ The Protect and Preserve International Cultural Property Act ในปี ค.ศ. 2016 นอกจากนี้ การส่งคืนศิลปวัตถุในลักษณะดังกล่าวข้ามประเทศ ยังสามารถดำเนินการ ได้โดยการผ่านร่วมมือระหว่างประเทศ โดยอาจจะอยู่ในรูปแบบของการจัดทำสนธิสัญญาทวิภาคี ระหว่างประเทศ เพื่อป้องกัน ปราบปรามการลักลอบนำเข้าและส่งออกศิลปวัตถุผิดกฎหมาย และการวางหลักการเบื้องต้นในการส่งคืนวัตถุสิ่งของที่ทำการสกัดจับได้ดังกล่าวกลับคืนสู่ประเทศ ที่เป็นแหล่งที่มา โดยหลายประเทศที่มีการจัดทำสนธิสัญญาทวิภาคีในลักษณะดังกล่าวกับประเทศ อื่น ๆ อาทิ สหรัฐอเมริกา สวิตเซอร์แลนด์ และอียิปต์ เป็นต้น (Congressional Research Service, 2021; Polner, 2019, p. 778)

ทั้งนี้ การส่งคืนศิลปวัตถุผิดกฎหมายที่เกิดขึ้น อาจจะเกิดขึ้นภายใต้กลไกการสกัด จับและปราบปรามทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่ผิดกฎหมายในแต่ละประเทศ ซึ่งเป็นการดำเนิน

การทำงานของหน่วยงานภาครัฐในประเทศใดประเทศหนึ่ง ก่อนที่จะส่งวัตถุผิดกฎหมายที่จับกุมได้ส่งกลับคืนประเทศต้นทางซึ่งมีความร่วมมือ หรือมีความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน โดยที่ทั้งสองประเทศไม่จำเป็นต้องมีข้อตกลงทวิภาคีความร่วมมือในด้านการคุ้มครองและส่งออกทรัพย์สินทางวัฒนธรรมกลับคืนสู่ประเทศต้นทางร่วมกัน ตัวอย่างของการส่งคืนภายใต้ กฎหมายระเบียบการ และความร่วมมือระหว่างประเทศดังกล่าว อาทิ กรณีการส่งคืนศิลปวัตถุจากบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งถูกลักลอบขุดค้นและถูกส่งออกจำนวนมากจากประเทศไทยไปสู่สหรัฐอเมริกา ภายหลังมีการค้นพบแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียงนับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา โดยการลักลอบขนส่งดังกล่าวมีการจัดทำเป็นขบวนการอย่างเป็นระบบ และมีการนำศิลปวัตถุกลุ่มนี้ไปออกเงินโดยผู้นำเข้าและประกอบการค้าศิลปวัตถุผิดกฎหมายจะ แสร้งประเมินราคาสูงกว่าความเป็นจริง เพื่อให้ผู้ซื้อต่ออีกทอดหนึ่งนำเอาศิลปวัตถุที่ตนเองชำระเงินต่ำกว่าราคาที่ถูกระเบียบไปมอบให้แก่พิพิธภัณฑ์แห่งต่าง ๆ แล้วจึงนำส่วนต่างดังกล่าวไปทำการหักภาษีปฏิบัติการปราบปรามดังกล่าวภายใต้รหัสในชื่อว่า the Operation Antiquity ซึ่งหน่วยงานของรัฐบาลกลางสหรัฐหลายองค์กรได้ร่วมมือกันดำเนินการสอบสวนมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 2003 ได้นำไปสู่การออกหมายค้นพิพิธภัณฑ์แห่งต่าง ๆ จำนวน 5 แห่งในทางตอนใต้ของมลรัฐแคลิฟอร์เนียในปีค.ศ.2008พร้อมกับสอบสวนผู้ประกอบการค้าเจ้าของแกลลอรีงานศิลปะและนักวิชาการที่มีส่วนร่วมในกระบวนการประเมินมูลค่าวัตถุต่ำกว่าความเป็นจริง จนเกิดการดำเนินคดีแก่ผู้กระทำผิดและทำการยึดศิลปวัตถุจากผู้ต้องหา ส่งผลให้เกิดการส่งศิลปวัตถุจากบ้านเชียงจำนวน 337 ชิ้นคืนสู่ประเทศไทยในปี พ.ศ. 2558 ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ในแคลิฟอร์เนีย 2 แห่ง ได้แก่ พิพิธภัณฑ์ the Bowers Museum และพิพิธภัณฑ์ the Mingei International Museum นั้นก็ได้ส่ง “ศิลปกรรมบ้านเชียง” ผิดกฎหมายที่ตนเองครอบครองอยู่จำนวน 242 ชิ้น และ 83 ชิ้น กลับคืนสู่ประเทศไทยในปี พ.ศ. 2557 และ 2558 ตามลำดับ เช่นเดียวกัน (Rod-ari, 2021, pp. 96-102)

ในกรณีของการเรียกร้องของคืนศิลปวัตถุที่ถูกแย่งชิงและเปลี่ยนแปลงผู้ครอบครองไปในระยะเวลาอันยาวนานแล้วนั้น การตัดสินข้อพิพาทอาจจะสามารถดำเนินผ่านกลไกทางการศาลโดยตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการฟ้องร้องและขอคืนศิลปวัตถุนั้น มีความแตกต่างกันออกไปได้ในแต่ละกรณี อาทิคดีความระหว่างรัฐ รัฐกับพิพิธภัณฑ์ ปัจเจกชนกับรัฐหรือพิพิธภัณฑ์ รวมถึงคดีความระหว่างเอกชนที่เกิดขึ้นข้ามพรมแดนรัฐ โดยหลักการเบื้องต้นของการใช้กระบวนการทางกฎหมายเพื่อขอคืนศิลปวัตถุก็คือ การพิสูจน์ให้ศาลได้เห็นประจักษ์ชัดว่า วัตถุดังกล่าวนั้นตกมาอยู่ภายใต้การครอบครองของผู้ครอบครองปัจจุบันโดยผิดกฎหมายจนเป็นเงื่อนไขให้จำเป็นต้องเกิดการส่งคืนได้อย่างไร และการพิสูจน์ว่าผู้เรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุนั้น มีสายสัมพันธ์และความเป็นเจ้าของกับศิลปวัตถุที่ตกเป็นข้อพิพาทอย่างถูกต้องทางกฎหมายอย่างไร นอกจากนี้กระบวนการดังกล่าวนี้ยังเกี่ยวข้องกับการตีความข้อกฎหมายที่นำมาใช้ฟ้องร้องว่ามีอำนาจสั่งการให้เกิดการส่งคืนศิลปวัตถุที่เป็นข้อพิพาทได้อย่างไรในทางปฏิบัติ (Comu & Renold, 2010, pp. 16-17; Reed, n.d.) จากการที่อนุสัญญาระหว่างประเทศ ได้แก่ อนุสัญญา UNESCO

ปี ค.ศ. 1970 และอนุสัญญา UNIDROIT นั้นมีข้อจำกัดในการบังคับใช้หลายประการ ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กฎหมายที่นำมาใช้ในการฟ้องร้อง จึงอาจจะเป็นกฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินและวัตถุสิ่งของทางวัฒนธรรมในแต่ละประเทศ อย่างไรก็ตามกระบวนการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุด้วยการดำเนินการทางการศาลนั้น ถูกมองว่ายุ่งยาก ใช้เวลานาน มีค่าใช้จ่ายสูงและมีความสลับซับซ้อน เนื่องจากแต่ละประเทศมีระบบกฎหมาย การตีความ และการพิสูจน์ถึงข้อเท็จจริงที่มีความแตกต่างกันออกไป รวมถึงบ่อยครั้งก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ไม่เป็นที่พอใจและไม่มีความสม่ำเสมอทั้งในทางกฎหมายและในทางจริยธรรมต่อตัวแสดงที่เกี่ยวข้องในกระบวนการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุดังกล่าว (Cornu & Renold, 2010, pp. 140-141)

ในกรณีที่ตัวแสดงระหว่างประเทศที่ตกเป็นข้อพิพาทระหว่างกันไม่สามารถ หรือไม่สามารถต้องการในการใช้กลไกทางกฎหมายและการดำเนินการทางการศาลในการตัดสินข้อพิพาทและแสวงหาข้อยุติเกี่ยวกับการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุ ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องก็อาจดำเนินการโดยใช้กลไกการตัดสินข้อพิพาทเชิงทางเลือก (alternative dispute resolution, ADR) มาใช้ในการตัดสินข้อพิพาทและหาทางออกภายนอกกระบวนการศาล ตัวอย่างเช่น การยื่นเรื่องร้องเรียนผ่านคณะกรรมการ ICPRCP ของ UNESCO ซึ่งเปิดโอกาสให้ประเทศที่เป็นสมาชิก UNESCO แต่ไม่ได้เป็นสมาชิกอนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 นั้น สามารถยื่นเรื่องร้องเรียนได้โดยตัวแสดงที่เป็นข้อพิพาทต้องพยายามเจรจาต่อรองกันมาก่อนหน้านี้แล้ว แต่ไม่ประสบความสำเร็จ (Georgiou, 2016, pp. 13-14,17) ประเด็นข้อพิพาทในการร้องขอคืนศิลปวัตถุดังกล่าวก็จะถูกบรรจุเข้าไปเป็นหนึ่งในวาระการประชุมซึ่งจัดขึ้นทุก ๆ 1-2 ปี โดย ICPRCP นั้นแต่แรกไม่มีอำนาจทางกฎหมาย หากแต่ทำหน้าที่เป็นเพียงแค่การให้คำปรึกษา ประสานงาน และใช้เวทีการประชุมของคณะกรรมการเป็นพื้นที่และกรอบการดำเนินการ (framework) ในการเจรจา โดยในวาระการประชุมแต่ละครั้ง ที่ประชุมจะมีการออกมติในรูปแบบการให้คำแนะนำ (recommendation) ซึ่งเป็นข้อเสนอในการไกล่เกลี่ยและหาทางออกให้แก่ตัวแสดงที่อยู่ในข้อพิพาทเท่านั้น จนกระทั่งต่อมาภายหลังจากปี ค.ศ. 2005 ICPRCP จึงได้รับอำนาจ (mandate) จาก UNESCO เพิ่มเติม โดยมีอำนาจในการเป็นผู้นำในการไกล่เกลี่ยและประนีประนอมข้อพิพาทในกรณีที่ตัวแสดงที่ตกเป็นข้อพิพาทเห็นชอบร่วมกันในการให้ ICPRCP เป็นผู้ไกล่เกลี่ย อย่างไรก็ตามตัวแสดงที่เกี่ยวข้องก็อาจจะไม่ยอมรับมติและข้อเสนอแนะของ ICPRCP ได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งทำให้มติของ ICPRCP ในฐานะผู้ไกล่เกลี่ยนั้น ก็ยังไม่มีผลผูกพันทางกฎหมายให้ตัวแสดงที่ตกอยู่ในข้อพิพาทต้องปฏิบัติตาม (Machado Haertel, 2021, pp. 482-483) โดยหนึ่งในความพยายามของ ICPRCP ในการเป็นตัวกลางในการประนีประนอม และหาทางออกให้แก่ตัวแสดงที่ตกเป็นข้อพิพาทอันเกิดขึ้นจากการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นในระยะเวลาที่ผ่านมาก็คือ ข้อพิพาทระหว่างกรีซกับพิพิธภัณฑ์ British Museum ในกรณีประติมากรรมหินอ่อนวิหารพาร์เธนอน (the Parthenon Marbles) ซึ่งกรีซได้ยื่นเรื่องร้องเรียนต่อ ICPRCP เพื่อเรียกร้องขอให้รัฐบาลอังกฤษ และพิพิธภัณฑ์ British Museum ส่งชุดประติมากรรมดังกล่าว

ที่ถูกส่งออกจากกรีซในตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งขณะนั้นกรีซเป็นดินแดนภายใต้การปกครองของจักรวรรดิออตโตมันกลับคืนสู่กรีซ ICPRCP ได้บรรจุเรื่องราวเรียนดังกล่าวเข้าเป็นหนึ่งในวาระการประชุมของคณะกรรมการอย่างเป็นทางการมาตั้งแต่ ปี ค.ศ. 1984 อย่างไรก็ตาม จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 2021 ICPRCP ได้มีการมติออกเป็นข้อเสนอแนะ (recommendation) เพื่อหาทางออกให้แก่กรณีทั้งสองฝ่ายไปแล้ว 17 ครั้ง แต่รัฐบาลของทั้งสองประเทศก็ยังไม่ได้ข้อสรุปและทางออกในการแก้ไขปัญหาข้อพิพาทดังกล่าว (Machado Haertel, 2021, p. 485)

กลไกเชิงทางเลือกอีกประการหนึ่งก็คือ การเจรจาและแสวงหาข้อตกลงกันเองโดยตรงระหว่างตัวแสดงที่เกี่ยวข้อง อาทิ รัฐ พิพิธภัณฑสถาน รวมถึงบุคคลทั่วไปที่อยู่ในข้อพิพาทเกี่ยวกับการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุ โดยไม่ใช้กระบวนการทางการศาล ซึ่งอาจจะเป็นการเจรจาต่อรองใกล้เคียงเพื่อหาข้อยุติ รวมถึงกระทำการตั้งอนุญาโตตุลาการหรือคนกลางเข้ามาตัดสินข้อพิพาท ทั้งนี้ การเจรจาในระดับระหว่างรัฐบาลนั้น อาจจะเป็นส่วนหนึ่งของการทูตวัฒนธรรมระหว่างรัฐเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน อาทิ การลงนามในข้อตกลงทางวัฒนธรรมในเรื่องวิทยาศาสตร์ วัฒนธรรม และศิลปะ (Cultural Agreement on sciences, culture and arts) ร่วมกันระหว่างรัฐบาลเนเธอร์แลนด์กับรัฐบาลอินโดนีเซียในปี ค.ศ. 1968 ซึ่งได้กลายมาเป็นหลักการพื้นฐานเบื้องต้นในการจัดทำคำแนะนำร่วม (Joint Recommendation) โดยผู้เชี่ยวชาญของทั้งสองฝ่ายในปี ค.ศ. 1975 ว่าด้วยการส่งคืนศิลปวัตถุจากเนเธอร์แลนด์กลับคืนสู่อินโดนีเซีย ซึ่งส่งผลให้เกิดการส่งคืนศิลปวัตถุจำนวนหนึ่งคืนให้แก่อินโดนีเซียในช่วงทศวรรษ 1970 และเป็นการเจรจากันในระดับรัฐบาล ในขณะที่ในหลายทศวรรษต่อมา คือในต้นทศวรรษ 2010 นั้น อินโดนีเซียและเนเธอร์แลนด์ก็มีการเจรจาเกี่ยวกับการส่งคืนศิลปวัตถุอินโดนีเซียในเนเธอร์แลนด์กลับคืนสู่แหล่งกำเนิดอีกครั้งหนึ่ง โดยเป็นการเจรจากันโดยตรงระหว่างพิพิธภัณฑสถานชาติอินโดนีเซียและพิพิธภัณฑสถาน Nusantara ในเมือง Delft ประเทศเนเธอร์แลนด์ ซึ่งปิดตัวลงในปี ค.ศ. 2013 และได้มีการเจรจาต่อรองกับพิพิธภัณฑสถานชาติอินโดนีเซียในการ “คืนศิลปวัตถุ” ที่มีที่มาจากอินโดนีเซียตั้งแต่สมัยตกเป็นอาณานิคมของดัตช์ จนกระทั่งเกิดการมอบสิ่งของวัตถุบางส่วนให้แก่พิพิธภัณฑสถานชาติอินโดนีเซียในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 2016-2019 (Van Beurden, 2021, pp. 190-199) นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างของรัฐบาลอิตาลีที่ได้มีการเปิดการเจรจาต่อรองกับพิพิธภัณฑสถานหลายแห่งในสหรัฐอเมริกาเพื่อขอคืนศิลปวัตถุที่มีแหล่งกำเนิดจากอิตาลีแต่ถูกเคลื่อนย้ายและนำไปจัดแสดงตามพิพิธภัณฑสถานหลายแห่งในสหรัฐอเมริกา โดยที่การเจรจาดังกล่าวได้นำไปสู่การจัดทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างรัฐบาลอิตาลีกับพิพิธภัณฑสถานในสหรัฐอเมริกาหลายแห่งในช่วงระหว่างปี ค.ศ. 2006-2007 ได้แก่ พิพิธภัณฑสถาน the Boston Museum of Fine Arts, the Metropolitan Museum of Art of New York และ the Paul Getty Museum in California ซึ่งคู่เจรจาทั้งสองฝ่ายเห็นชอบร่วมกันในการส่งคืนศิลปวัตถุที่ถูกเรียกร้องกลับคืนสู่อิตาลี โดยที่รัฐบาลอิตาลีจะพิจารณาให้พิพิธภัณฑสถานดังกล่าวสามารถทำการขอยืมศิลปวัตถุที่มีคุณค่าและคล้ายคลึงกับวัตถุสิ่งของที่มีการส่งคืนไปทำการจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานต่อไปในอนาคต (Cornu &

Renold, 2010, pp. 4,12)

การยุติข้อพิพาทด้วยวิธีการทางเลือก หรือกระบวนการนอกศาลที่เกิดขึ้นดังกล่าว อาจจะสามารถเกิดขึ้นได้จากการมีตัวแสดงที่เป็นบุคคลที่ 3 เข้ามาไกล่เกลี่ยภายหลังจากที่ตัวแสดงในข้อพิพาทนั้นได้ดำเนินการเจรจาต่อรองกันมาระยะหนึ่งแล้ว แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ แม้กระทั่งในกรณีที่ข้อพิพาทระหว่างรัฐ หรือรัฐกับพหุภาคีของรัฐหรือกึ่งรัฐ ตัวอย่างของการหาข้อยุติในการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุในกรณีลักษณะนี้ได้ก็คือ การทวงคืนทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ ประสาทพนมรุ้ง จากสถาบันศิลปะชิคาโก (the Art Institute of Chicago, AIC) โดยทับหลังชิ้นดังกล่าวนี้สูญหาย และคาดว่าถูกลักลอบนำออกไปจากประเทศไทยในช่วงระยะเวลาประมาณปี พ.ศ. 2503-2504 ก่อนที่ ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล จะได้ทำการพบทับหลังชิ้นนี้ถูกจัดแสดงอีกครั้งในพิพิธภัณฑสถานศิลปะชิคาโก นครชิคาโก สหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. 2515 ต่อมาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2516-2530 กรมศิลปากรเป็นตัวแทนของรัฐบาลไทยที่พยายามติดต่อกับพิพิธภัณฑสถานดังกล่าวเพื่อขอคืนทับหลัง แต่ก็ติดขัดด้วยอุปสรรคหลายประการ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2530-2531 กระแสการเรียกร้องขอคืนทับหลังชิ้นดังกล่าวนี้ได้กลับมาเป็นที่สนใจในสังคมไทยอีกครั้ง เนื่องจากการบูรณะฟื้นฟูปราสาทพนมรุ้งที่มีกำหนดแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2531 ได้นำไปสู่การเกิดความตื่นตัว และกระแสเรียกร้องขอคืนทับหลังชิ้นดังกล่าวนี้กลับคืนสู่ประเทศไทย โดยรัฐบาลไทยได้ส่งผู้แทนจากคณะกรรมการวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว สภาผู้แทนราษฎร ไปเป็นตัวแทนของรัฐบาลไทยในการเจรจากับสถาบันศิลปะชิคาโก ในปี พ.ศ. 2531 แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ จนต่อมาในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2531 รัฐบาลไทยได้มีการแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิ 2 ท่าน กล่าวคือ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล และนายพิสิฐ เจริญวงศ์ ซึ่งดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองโบราณคดี กรมศิลปากรในขณะนั้นเป็นตัวแทนประเทศไทยในการเจรจาขอคืนทับหลังชิ้นดังกล่าวกลับคืนมาจากสถาบันศิลปะชิคาโก แต่การเจรจาก็ไม่คืบหน้า เมื่อสถาบันดังกล่าวยืนยันว่าไทยต้องส่งศิลปวัตถุที่มีคุณค่าทัดเทียมกับทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ไปยืมแลกเปลี่ยนระหว่างกันอย่างไม่มีการกำหนดคืน การเจรจาดังกล่าวจึงหยุดชะงัก และสมาชิกสภาเมืองชิคาโกได้ทำการเตรียมการยื่นญัตติให้สถาบันส่งคืนทับหลังชิ้นดังกล่าวนี้กลับคืนสู่ประเทศไทยพร้อมกันกับการเปิดให้มีการไต่สวนสาธารณะในเรื่องนี้ อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้าที่สภาเมืองชิคาโกจะมีมติออกมาอย่างเป็นทางการนั้น ผู้แทนของรัฐบาลไทยและสถาบันศิลปะชิคาโกก็สามารถหาทางออกร่วมกันได้ภายหลังจากที่มูลนิธิ The Elizabeth F. Cheney Foundation ซึ่งตั้งอยู่ในชิคาโก ได้เข้ามาเป็นตัวกลางในการเจรจาไกล่เกลี่ยในข้อพิพาทที่เกิดขึ้น โดยการยื่นข้อเสนอให้แก่ทั้งสองฝ่ายว่า มูลนิธิจะทำการจัดซื้อและบริจาคโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุชิ้นหนึ่งที่มีคุณค่าเท่าเทียมกับทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ให้แก่พิพิธภัณฑสถานศิลปะชิคาโก โดยที่พิพิธภัณฑสถานจะต้องยอมรับในกรรมสิทธิ์และคืนทับหลังชิ้นนี้กลับคืนสู่ประเทศไทย ซึ่งในที่สุดแล้วพิพิธภัณฑสถานก็ยอมรับในข้อเสนอดังกล่าว โดยมีการส่งทับหลังกลับคืนสู่ประเทศไทยในวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2531 (M.C. Subhadradis Diskul, 1989,

pp. 8-12; วิสุทธิ์ ภิญญวณนิชกะ, 2551, น. 29; เอกรินทร์ ชัยสุข, 2535, น. 74-92)

ในกรณีของการเรียกร้องขอลิขิตศิลปวัตถุโดยภาคเอกชนในปัจจุบันนี้นั้น ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องอาจจะดำเนินการผ่านกลไกการตัดสินข้อพิพาทเชิงทางเลือกอื่น ๆ นอกเหนือจากกระบวนการทางการศาลอย่างเป็นทางการ อาทิการยื่นเรื่องให้ศาลเอกชน (private court) เข้ามาตัดสินในข้อพิพาท โดยมีภารกิจผู้พิพากษา และผู้เชี่ยวชาญที่เป็นคนกลางเข้ามาตัดสินข้อพิพาท โดยรูปแบบการดำเนินการอาจจะมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละกรณี อาทิ การตั้งคณะกรรมการอนุญาโตตุลาการขึ้นมาตัดสินข้อพิพาทโดยเฉพาะ การยื่นเรื่องผ่านศาลเอกชนที่รับให้คำปรึกษาและยื่นข้อเสนอแนะในการไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างประเทศ อาทิ The Court of Arbitration for Art (CAfA) ในประเทศเนเธอร์แลนด์ การขอคำปรึกษาและไกล่เกลี่ยข้อพิพาทจากบริษัทที่รับให้คำปรึกษาเกี่ยวกับข้อพิพาทในงานศิลปะ เช่น บริษัท Art Resolve และ Selachii ในประเทศอังกฤษ นอกจากนี้ รัฐบาลของบางประเทศ อาทิเนเธอร์แลนด์ยังมีการจัดตั้งคณะกรรมการพิเศษเกี่ยวกับการส่งคืนศิลปวัตถุ (Dutch Restitutions Committee) ที่มีอำนาจหน้าที่ส่วนหนึ่งในการให้คำปรึกษา และข้อวินิจฉัยเกี่ยวกับข้อพิพาทในการเรียกร้องขอลิขิตศิลปวัตถุที่ไม่ได้เป็นทรัพย์สินของรัฐ โดยที่ตัวแสดงที่ตกเป็นข้อพิพาทระหว่างกันนั้นจะต้องมีความสนใจในการยื่นเรื่องให้คณะกรรมการชุดนี้พิจารณา และยอมรับผลการวินิจฉัยที่เกิดขึ้น (Campfens, 2020, pp. 207-209)

ทั้งนี้ พึงกล่าวด้วยว่า “มิติ” หรือ “ทางออก” ของการเจรจาต่อรองขอลิขิตศิลปวัตถุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจรจาต่อรองกันนอกกระบวนการศาลนั้น อาจจะไม่จำเป็นที่จะได้ข้อยุติที่เป็นการส่งคืนศิลปวัตถุที่เป็นข้อพิพาทกลับคืนเสมอไป โดยตัวแสดงที่อยู่ในข้อพิพาทอาจจะสามารถประนีประนอม และตกลงกันได้ จนนำมาซึ่งข้อสรุปที่เป็นที่พอใจของทุกฝ่าย อาทิ การส่งคืนแบบโดยมีเงื่อนไข การคืนโดยที่มีความร่วมมือทางวัฒนธรรมระหว่างกัน การให้ยืมเป็นการชั่วคราวภายหลังจากที่มีการประกาศยอมรับความเป็นเจ้าของแก่ผู้คนและประเทศที่เป็นต้นกำเนิดของศิลปวัตถุชิ้นนั้นแล้ว การซื้อขาย การมอบให้โดยสมัครใจ และการจัดตั้งคณะทำงานพิเศษร่วมกันเพื่อดูแลและศึกษาศิลปวัตถุดังกล่าว เป็นต้น (Cornu & Renold, 2010, pp. 19-23)

บทสรุป

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดนกันมากยิ่งขึ้นในปัจจุบันนั้น การอภิบาลประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นมาบนโลกนั้นมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในรูปแบบของ “โลกาภิบาล” มากยิ่งขึ้น เนื่องจากการจัดการกับปัญหา รวมถึงการออกระเบียบและกฎเกณฑ์ในการอภิบาลประเด็นปัญหาต่าง ๆ นั้นไม่สามารถดำเนินการได้โดยโดยรัฐที่มีสิทธิอำนาจในการอภิบาลภายใต้เขตพรมแดนรัฐชาติแห่งหนึ่งแห่งใดแต่เพียงประเทศเดียว หากแต่ตัวแสดงจำนวนมากและหลากหลาย อาทิ องค์กรระหว่างประเทศ ภาคประชาสังคม กลุ่มนักวิชาการ ได้ก้าวขึ้นมา

เป็นตัวแสดงที่เป็นผู้จุดประกาย ผลักดันวาระ และสร้างกฎเกณฑ์และระเบียบในโลกาภิบาลด้านต่าง ๆ

ลักษณะของ “โลกาภิบาล” ดังกล่าวได้ปรากฏให้เห็นเช่นเดียวกันในโลกาภิบาลแห่งการเรียกร้องและส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่ผู้คนและประเทศที่เป็นต้นกำเนิด โดยที่ผ่านมาประชาคมระหว่างประเทศได้มีความพยายามในการสร้างกฎระเบียบและกติการะหว่างประเทศในการอภิบาลประเด็นปัญหาดังกล่าวไว้เพื่อเป็นบรรทัดฐานและหลักการเบื้องต้นในการแก้ไขประเด็นปัญหาข้อพิพาท ซึ่งมีรูปแบบทั้ง “hard law” อันได้แก่อนุสัญญาระหว่างประเทศ ซึ่งในทางทฤษฎีมีผลผูกมัดทางกฎหมายแก่ประเทศผู้ลงนามเป็นสมาชิกของอนุสัญญา กล่าวคือ อนุสัญญาสันติภาพกรุงเฮก ปี ค.ศ. 1954 อนุสัญญา UNESCO ปี ค.ศ. 1970 และอนุสัญญา UNIDROIT ปี ค.ศ. 1995 นอกจากนี้ยังมีการจัดทำ “soft law” หรือ ความตกลงระหว่างประเทศที่เป็นหลักการพื้นฐาน แต่ไม่มีผลผูกมัดผูกมัดทางกฎหมายแก่ผู้ลงนามขึ้นมาอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งสนับสนุนการส่งคืนศิลปวัตถุที่ถูกโจรกรรมและยึดครองมาโดยผิดกฎหมายและจริยธรรมกลับคืนสู่ “เจ้าของเดิม” อาทิ การจัดทำหลักการวอชิงตันว่าด้วยงานศิลปะที่ถูกยึดครองโดยนาซี ปี ค.ศ. 1998 (The 1998 Washington Principles on Nazi-Confiscated Art) และประมวลจริยธรรม (code of ethics) ของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International Council of Museum, ICOM) และการจัดตั้งคณะกรรมการวิชาการ ICPRCP ขึ้นมาเป็นเวทีและกลไกสำหรับการแสวงหาทางออกและยุติข้อพิพาทในการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุระหว่างประเทศ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญของการบังคับใช้กลไกใน “ระบอบ” ของโลกาภิบาลที่มีการสร้างขึ้นอย่างเป็นทางการเหล่านี้ รวมถึงกฎระเบียบและแนวปฏิบัติที่ข้องเกี่ยวกับการอภิบาลทางวัฒนธรรมขององค์กรโลกาภิบาลอื่น ๆ อาทิ UNESCO, WCO, INTERPOL และ ICOM ก็คือการที่องค์กรเหล่านี้ไม่มีเครื่องมือหรือกลไกในการกำหนดและบังคับให้ตัวแสดงในโลกาภิบาลด้านนั้นๆ ดำเนินนโยบายตามระเบียบและกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นด้วยตนเอง อีกทั้งการบังคับใช้ระบอบและกลไกต่าง ๆ ดังกล่าวก็ประสบไปด้วยข้อจำกัดและอุปสรรคทางกฎหมายหลายประการ ด้วยเหตุนี้แม้ว่า “ระบอบ” ของประชาคมระหว่างประเทศในการเรียกร้องและขอคืนศิลปวัตถุจะมีการจัดทำขึ้น และยังคงดำรงอยู่ หากแต่ก็ไม่มีประสิทธิภาพ หรือกระทั่งอำนาจในการยุติข้อพิพาทที่เกิดขึ้นมากเพียงพอ การยุติข้อพิพาทร่วมกันของตัวแสดงที่เกี่ยวข้องซึ่งมีประสิทธิภาพมากที่สุดตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาส่วนใหญ่แล้วจึงเกิดจากผ่านการใช้กลไก “ADR” กล่าวคือ กลไกการแก้ไขข้อพิพาทเชิงทางเลือก หรือการใช้ชั้นตอนนอกศาล อันได้แก่ การดำเนินการทางการทูตในการเจรจาต่อรอง โกล่เกลี่ย หาทางออก และประนีประนอมในรูปแบบต่าง ๆ ระหว่างตัวแสดงในข้อพิพาทด้วยตนเอง เพื่อทางออกซึ่งเป็นฉันทามติที่ทุกฝ่ายเห็นชอบร่วมกัน จนสามารถกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การยุติข้อพิพาทในประเด็นปัญหาวาดด้วยการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุระหว่างประเทศตลอดช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาส่วนนี้ ส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายใต้ “ระบอบ” ซึ่งตัวแสดงหลักในกระบวนการเรียกร้องขอคืนศิลปวัตถุระหว่างประเทศ กล่าวคือรัฐนั้นเป็นผู้จัดการและดำเนิน

การด้วยตัวเอง

ด้วยเหตุนี้ ลักษณะที่เด่นชัดของโลกาภิวัตนาการส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิด ก็คือการเป็นโลกาภิวัตน์ที่มีลักษณะกระจายตัว (fragmentation) ที่ไม่มีตัวแสดงและระเบียบระหว่างประเทศอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีสิทธิอำนาจเด็ดขาดในการเป็นผู้กำหนด ระเบียบ กฎเกณฑ์ และกติกาอย่างเด่นชัด ให้ตัวแสดงอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลของประเทศต่าง ๆ นั้น ต้องปฏิบัติตาม ดังนั้น ในทางปฏิบัติโลกาภิวัตน์นี้จึงเป็นโลกาภิวัตน์ที่รัฐยังเป็นผู้มีสิทธิอำนาจ หรือยังมีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแลและดำเนินการในขั้นตอนต่าง ๆ อันได้แก่ 1) การสร้างความตระหนักรู้และระดมการสนับสนุนจากสาธารณชน 2) การสร้างความเป็นสถาบันให้แก่บรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการส่งมอบคืนศิลปวัตถุ และ 3) การบังคับใช้กลไกของโลกาภิวัตน์ที่ถูกทำให้เป็นสถาบันแล้ว โดยรัฐในแต่ละประเทศยังเป็นผู้กำหนดมาตรการ และคุมกลไกการคุ้มครอง และกระบวนการขอคืนศิลปวัตถุจากต่างประเทศด้วยเครื่องมือและวิธีการต่าง ๆ อาทิ การออกกฎหมายเพื่อยินยอมศิลปวัตถุในแต่ละประเทศที่รัฐถือสิทธิ์เป็นผู้ให้การคุ้มครอง ผ่านมาตรการการขึ้นทะเบียน คุ้มครอง กำหนดมาตรการนำเข้าและส่งออกจากประเทศ รวมถึง การดำเนินมาตรการทางการทูต สนธิสัญญาความร่วมมือ และการเป็นตัวแสดงผู้เจรจาต่อรอง และไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างตัวแสดงด้วยกันเองโดยตรง ซึ่งการอภิบาลประเด็นปัญหาดังกล่าวของรัฐอาจจะเกิดขึ้นโดยไม่ผ่าน ระเบียบและกลไกระหว่างประเทศซึ่งเป็นระเบียบและกติกาหลักที่ดำรงอยู่แล้วอันได้แก่การบังคับใช้อนุสัญญาระหว่างประเทศหรือการดำเนินการตามกลไกของ ICPRCP การที่รัฐในแต่ละประเทศล้วนแล้วแต่มี “ระบอบ” และการกำกับดูแลในด้านดังกล่าวนี้เป็นของตนเอง กอปรกับบทบาทของตัวแสดงอื่น ๆ อาทิ องค์กรระหว่างประเทศ ภาวประชาสังคมและนักวิชาการที่เข้ามามีบทบาทในกระบวนการของโลกาภิวัตน์ในด้านดังกล่าวนี้ในหลากหลายขั้นตอนที่มีความแตกต่างกันออกไป ก็เป็นการสะท้อนความหลากหลาย หรือกล่าวได้ว่าเป็นความแตกกระจายของทั้ง “ระบอบ” และ “ตัวแสดง” และ “การทำงานของตัวแสดง” ในโลกาภิวัตนาการส่งคืนศิลปวัตถุกลับคืนสู่แหล่งกำเนิดได้เป็นอย่างดีนั่นเอง

บรรณานุกรม

- ณัฐรจา ชูทอง, ไพลิน กิตติเสรีชัย, และ เอกลักษณ์ ไชยภูมิ. (2564). โลกาภิวัตนาการคุ้มครองสิทธิของผู้ให้บริการทางเพศ. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 47(2), 30-44. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socku/article/view/251071>
- ดำรง สีนานุรักษ์. (2565, 31 สิงหาคม). จับตาทวงคืนโบราณวัตถุไทย กรณีศึกษารัฐบาลตุรกีได้ทองคำกู Lydian คืนจากสหรัฐ. มติชนรายวัน, 13. นร 143/2560. (2560). แต่งตั้งคณะกรรมการติดตามโบราณวัตถุของไทยในต่างประเทศกลับคืนสู่ประเทศไทย.
- ปฎิณญาสพระราชชาติว่าด้วยสิทธิชนเผ่าพื้นเมือง. (2007). มุลนิธิชนเผ่าพื้นเมืองเพื่อการศึกษาและสิ่งแวดล้อม.
- พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ 2), (2535).
- พันทิพย์ ธีระเนตร. (2564, 29 พฤษภาคม). 50 ปีที่ถูกพราก ทับหลังปราสาทหนองหงส์-เขาโล้น จากสหรัฐคืนสู่ ‘แผ่นดินไทย’. Matichon Online. สืบค้น 26 เมษายน, 2565 จาก https://www.matichon.co.th/prachachuen/news_2745448
- ไพลิน กิตติเสรีชัย. (2019). โลกาภิวัตน์มาตรฐานเกษตรอินทรีย์. วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 45(1), 18-49. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socku/article/view/208576>
- วิสุทธิ์ ภิญญาวาณิชกะ. (2551). ทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ ของจริงหรือของปลอม บันทึกไว้เพื่อความทรงจำ. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 3(1), 27-32. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/RDIBRU/article/view/128757>
- วุฒิกรณ์ ชูวัฒนานุรักษ์. (2559). โลกาภิวัตน์: ว่าด้วยสิ่งที่อยู่ระหว่างสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่ (ที่ยังไม่เกิด). ใน วัชรพล ศุภจักรวัฒนา และ วัชรพล พุทธรักษา (บก.), ว่าด้วยทฤษฎีรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ร่วมสมัย (น. 113-144). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยนครสวรรค์.
- เอกรินทร์ ชัยสุข. (2535). การรณรงค์ของกลุ่มอิทธิพลด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในการเรียกร้องคืนทับหลังนารายณ์บรรทมสินธุ์ [วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- Antiques Coalition. (2018). Looting and Laundering Art, Antiquities, and Financial Crimes Retrieved August 22, 2022 from <https://theantiquitiescoalition.org/looting-and-laundering-art-antiquities-and-financial-crimes>
- Antiques Coalition. (n.d.). #CULTUREUNDERTHREAT TASK FORCE. Retrieved August 22, 2022 from <https://theantiquitiescoalition.org/cultureunderthreat-task-force/>

- Benedict, K. (2015). Global Governance. In J. D. Wright (Ed.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (Second Edition) (pp. 155-161). Elsevier. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.75018-5>
- Biermann, F., Pattberg, P., van Asselt, H., & Zelli, F. (2009). The Fragmentation of Global Governance Architectures: A Framework for Analysis. *Global Environmental Politics*, 9(4), 14-40. <https://doi.org/10.1162/glep.2009.9.4.14>
- Campfens, E. (2020). Whose Cultural Objects? Introducing Heritage Title for Cross-Border Cultural Property Claims. *Netherlands International Law Review*, 67(2), 257-295. <https://doi.org/10.1007/s40802-020-00174-3>
- Chechi, A. (2016). ADR for looted art cases: problems and trends. *Alternative Dispute Resolution Law*, 3(6), 107-109.
- Congressional Research Service. (2021, May 1). Transnational Crime Issues: Arts and Antiquities Trafficking. Congress.gov. Retrieved March 23, 2023 from <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11776>
- Cornu, M., & Renold, M.-A. J. (2010). New developments in the restitution of cultural property: Alternative means of dispute resolution. *International Journal of Cultural Property*, 17(1), 1-31. <https://doi.org/10.1017/s0940739110000044>
- Echeona, E., & Christina, N. (n.d.). Art Theft and Modern Restitution in International Law. Santa Clara Business Law Chronicle. Retrieved April 26, 2023 from <https://www.scbc-law.org/post/art-theft-and-modern-restitution-in-international-law>
- Georgiou, I. (2016). The role of UNESCO in cases of return of cultural property to their countries of origin. The work of the UNESCO “Intergovernmental Committee for Promoting the Return of Cultural Property to its Countries of Origin or its Restitution in case of Illicit Appropriation” [MA Thesis in Art, Law and Economy, INTERNATIONAL HELLENIC UNIVERSITY].
- Gruber, S. (2013). The Fight Against the Illicit Trade in Asian Cultural Artefacts: Connecting International Agreements, Regional Co-operation, and Domestic Strategies. *Asian Journal of International Law*, 3(2), 341-363. <https://doi.org/10.1017/S2044251313000052>
- ICOM. (2017). ICOM Code of Ethics for Museums. Retrieved July 26, 2022 from

- <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf>
- INTERPOL. (2022). *Assessing Crimes Against Cultural Property 2021: Survey of Interpol Member Countries*. INTERPOL.
- Jakubowski, A. (2018). Resolution 2347: Mainstreaming the protection of cultural heritage at the global level. *QIL, Zoom-in*, 48, 21-44. <http://www.qil-qdi.org/resolution-2347-mainstreaming-protection-cultural-heritage-global-level/>
- Jang, J., McSparren, J., & Rashchupkina, Y. (2016). *Global governance: present and future*. Palgrave Communications, 2(1), 15045. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2015.45>
- Labadie, C. (2021). Decolonizing collections: A legal perspective on the restitution of cultural artifacts. *ICOFOM Study Series*, 49(2), 132-146. <https://doi.org/https://doi.org/10.4000/iss.3784>
- Lim, L. (2021). Reclaiming Mongyudowŏndo: Legal Challenges to Restituting Korean Cultural Property From Japan and Alternative Solutions. *U. Pa. J. Int'l L.*, 42(3), 889-920. <https://scholarship.law.upenn.edu/jil/vol42/iss3/6>
- Ling, I. (2022, January 7). Looking to the Future of Art Restitution. *HYPERALLERGIC*. Retrieved April 26, 2023 from <https://hyperallergic.com/704863/looking-to-the-future-of-art-restitution/>
- M.C. Subhadradis Diskul. (1989). Stolen Art Objects Returned to Thailand. *SPAFA Digest*, 10(2), 8-12.
- Machado Haertel, L. (2021). The past, present: The Parthenon Sculptures dispute as an example of the ICPRCP's role on claims barred by the non-retroactivity of the 1970 UNESCO Convention. *International Journal of Cultural Property*, 28(4), 479-504. <https://doi.org/10.1017/S0940739121000424>
- Moiola, M. (2022). Reclaiming Restitution: Centring and Contextualising the African Narrative. *African No Filter*. Retrieved April 26, 2023 from <https://africanofilter.org/documents/Reclaiming-restitution-2022.pdf>
- Open Society Foundations. (2019, November 12). Open Society Pledges Support for African Cultural Heritage Restitution. Retrieved April 26, 2023 from <https://www.opensocietyfoundations.org/newsroom/open-society-pledges-support-for-african-cultural-heritage-restitution>

- Peerapon Jaderojananont. (2562). Legal Framework for Repatriation of Cultural Property from Illicit Trafficking: An Examination. วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 48(2), 368-388.
- Phacharaphorn Phanomvan. (2021). Plai Bat: Reclaiming Heritage, Social Media, and Modern Nationalism. In L. Tythacott & P. Ardiyansyah (Eds.), *Returning Southeast Asia's Past: Objects, Museums, and Restitution* (pp. 235-263). NUS Press.
- Polner, M. (2019). Preventing Illicit Trafficking of Cultural Objects: A Supply Chain Perspective. In S. Hufnagel & D. Chappell (Eds.), *The Palgrave Handbook on Art Crime* (pp. 769-793). Palgrave Macmillan.
- Reed, V. (n.d.). Art Restitution. Oxford Bibliographies. Retrieved 2022, December 15 from <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199920105/obo-9780199920105-0173.xml?rskey=NEcgY9&result=2&q=arts+restitution#firstMatch>
- Rod-ari, M. (2021). Who Owns Ban Chiang? The Discovery, Collection and Repatriation of Ban Chiang Artefacts. In L. Tythacott & P. Ardiyansyah (Eds.), *Returning Southeast Asia's Past: Objects, Museums, and Restitution* (pp. 87-107). NUS Press.
- Temudo, A. (2021). Current challenges for African cultural heritage: a case study of Guinea-Bissau. MIDAS [Online], 13. <https://doi.org/10.4000/midas.2909>
- Turku, H. (2018). *The Destruction of Cultural Property as a Weapon of War*. Palgrave Macmillan.
- UNESCO. (2020). The Real Price of art: International UNESCO campaign reveals the hidden face of art trafficking. UNESCO. Retrieved March 3, 2024 from <https://www.unesco.org/en/articles/real-price-art-international-unesco-campaign-reveals-hidden-face-art-trafficking>
- UNESCO. (2021). Returning The Loot: How to tackle the illicit trafficking of cultural property in South Asia. In. New Dehli: UNESCO Office in New Dehli.
- UNESCO. (2022, August 8). International Alerts. UNESCO. Retrieved March 3, 2024 from <https://www.unesco.org/en/node/66431>
- UNESCO. (2023). *Fighting the Illicit Trafficking of Cultural Property: A Toolkit for European Judiciary and Law Enforcement*. UNESCO.
- UNESCO. (n.d.). International Alerts - Stolen Artefacts. UNESCO. Retrieved March 3,

- 2024 from <https://en.unesco.org/international-alerts>
- UNIDROIT. (n.d.). State Parties. UNIDROIT. Retrieved March 3, 2024 from <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/status/>
- Van Beurden, J. (2021). Returns By the Netherlands to Indonesia in the 2010s and The 1970s In L. Tythacott & P. Ardiyansyah (Eds.), *Returning Southeast Asia's Past: Objects, Museums, and Restitution* (pp. 187-208). NUS Press.
- Weiss, T. G., & Thakur, R. (2014). The United Nations Meets the Twenty-First Century: Confronting the Challenges of Global Governance. In M. B. Sterger, P. Battersby, & J. M. Siracusa (Eds.), *The SAGE Handbook of Globalization* (pp. 489-504). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781473906020>
- Willi, D. (2022, February 18). Early activists in the fight for restitution of African art. EUI. Retrieved December 23, 2023 from <https://euideas.eui.eu/2022/02/18/early-activists-in-the-fight-for-restitution-of-african-art/>